HLÁSKOSLOVÍ INDOEVROPSKÉ

SROVNÁVACÍ

PROF·DR·O·HUSER

KROUŽEK ČESKÝCH
GERMANISTŮ·
PRAHA·R·1911·12·

Státní knihovna ČSR
Národní
v Praze

ND 1188/46
Ku 6191
Kčs 24,—

NKF

NÁRODNÍ KNIHOVNA
1004214295

Státní knihovna ČSR
NÁRODNÍ
KNIHOVNA
v Praze

ÚVOD

§1. ÚLOHOU srovnávacího jazykozpytu je srovnávání jednotlivých jazyků z hlediska, co v nich se vyvinulo ze společného základu. Tedy z hlediska, které hlásky, které varby, která slova se v jednotlivých jazycích shodují. Jestliže jazykozpyt konstatuje na kterouto shodu ve slovním podkladě a v gramat. struktuře několika jazyků, je tím dáno, že jsou jazyky ty příbuzné, č. jinými slovy že se vyvinuly z jednoho společného jazyka, kterému pravidelně říkáme prajazyk, a že tedy jednotlivé ty jazyky představují výsledek různého vývoje původně jediného jazyka. Jazyky, mezi nimiž takováto příbuznost byla konstatována, tvoří pak skupiny, jimž se říkává také kmen (Sprachstamm) nebo rodina (Sprachfamilie). Jednotliví členové těchto skupin

mohou ovšem zase být v poměru různém: ně„ které jsou si bližší, jiné vzdálenější, jak uvidíme na konkrétním případě jaz. indoev. Je to pocho„ pitelno, představíme-li si, jak jednotlivé jazyky z jaz. původně jednoho vznikly: vznikaly právě tak jako vznikají dialekty jednoho jaz. A je přirozeno, že dialekty prajazyka, které spolu sou„ sedily, mají také leckteré rysy společné a proto se jednotlivé jazyky, náležející do téže skupiny jaz., podle těchto hledisek seskupují č. klassifi„ kují. V jednotlivých dialektech prajazyka časem zase vyvíjely se některé různosti: jakmile se di„ alektem tím mluvilo na větším území a od četnějších jednotlivců, nastávají zase jisté změ„ ny omezené místem; změn těch časem přibývá, odchylky pův. nepatrné a nečetné stávají se nápadnějšími a četnějšími a původně jednotný dialekt drobí se opět v dialektů několik a vý„ sledkem takového mnohonásobně opětovaného po„

stupin je stav, jaký zastihujeme v době historické: nalézáme řadu jazyků, v nichž dá se konstatovati shoda ve struktuře gramatické a ve slovníku, což svědčí o tom, že náležejí k jedné skupině jaz. Ale několik členů této skupiny obyčejně tvoří samy pro sebe zase skupinu (celek), poněvadž se vyvinuly z jazyka kdysi jednoho, jehož existence někdy známe z dob historických (takový je na př. poměr k jaz. románským v lat.), jindy ovšem - a to častěji - jaz. toho neznáme, ale musíme jej předpokládati právě tak, jako předpokládáme jaz. takový pro celou skupinu: při- pad takový je na př. při jaz. slovan. (praslovanština), germánských (pragermánština) etc. Nazývá- me-li onu vyšší jednotku, která představuje nám skupinu jaz. příbuzných, jaz. kmen, můžeme tyto menší jednotky, představující nám skupinu jazyků, jež se vyvinuly z jednoho dialektu pra- jazykového, nazývati <u>větvemi jazyk.</u> Je přirozeno,

postup tento zhruba naznačený se stále opakuje – a výsledkem jeho je stav nynější. Jazyk. Kmen jeví se nám tudíž jako nekonečná řada dialektů; jistý počet z nich tvoří větší nebo menší skupiny, kterým obyčejně říkáme jazyk ten či onen – (dialekty české – jejich souhrn jaz. český a pod.); jednotlivé jazyky tvoří zase skupiny, vzpomenuté již větve jaz. (jaz. český, polský, ruský, srbský ... atd → jaz. větev slovanskou), jejichž souhrnem je jaz. Kmen.

Takových jazykových kmenů č. skupin jaz. ve spolek příbuzných je mnoho a není shody v jich počtu, poněvadž nejsou všechny jazyky ještě prostudovány tak, by mohly býti seskupovány v jisté celky, dle nichž by bylo lze počet jaz. Km. určiti. Pokus o přehled jaz. Km. je v pěkné, populárně psané knížce Finckově (Die Sprachstämme des Erdkreises ve sbírce Aus Natur u. Geisteswelt u Teubnera v Lipsku, 09). Nejlépe prozkoumány jsou jaz indoev., jež jsou předmětem srovnávacího jazykozpytu indoev.

Jménem tímto vyrozumíváme skupinu jazyků, jimiž se mluví a od nepaměťových dob mluvilo v Evropě a v některých krajinách asijských (v přední Asii až po Indii incl.) Nepatří sem všechny jaz. evropské: jaz. Basků, kterým se mluví v jihozáp. Koutě Francie a severozáp. Koutě Španělska v pohoří pyrenejském, dále sem nepatří jaz. maďarský a příbuzný s ním finský a estonský (estinský), jež dohromady tvoří skupinu t.z. ugrofinskou; dále jaz. turecký, který náleží k altajské větvi jaz., jež spolu s větví ugrofinskou tvoří skupinu jaz. URALSKOALTAJSKÝCH. Ze starých jaz., jimiž se kdysi v Evropě mluvilo, nenáleží ke skupině indoev. jaz. ETRUSKÝ, kterým se mluvilo v Etrurii, krajině sev. ital.; jaz. ten je dosud velmi málo znám; ačkoli je známo ca 8000 nápisových památek a delší text zapsaný na obalu mumie, uložené v museu záhřebském, nezdařilo se dosud úplně

rozřešiti. (Etruskové byli národ velice vyspělý a kultura i jazyk jejich nechaly u Římanů trvalé stopy svým značným vlivem.) Tolik je nyní již jasno, že jazyk etruský k indoev. nenáleží.

JMÉNO INDOEV. je patrně odtud, že se označuje geografické rozšíření těchto jazyků: od Evropy až po Indii. Název ten není nejpřípadnější, poněvadž nejsou všechny jaz., jimiž se v Evr. mluví, indoev., a mimo E. jsou též jaz., které jsou indoev., ale nejsou indické; přes to užívá se ho všeobecně (učence německé vyjímaje). Ve věd. lit. německé je ustálen výraz indogermanisch, jímž se prý označují nejvých. (indický) a nejzáp. (germánský) člen skupiny. Ale ani to není případné, poněvadž nyní by muselo podle této zásady jméno to býti pozměněno v indokeltisch, jelikož nejzáp. člen jaz. skupiny indoev. je větev keltská. Indy, zejména ve starších spisích, mluvívá se o jaz. asijských. Pojmenování toho se již neužívá (leda novější v etnol.

grafii a v geografii) - a právem, ježto slovem tím správněji se označuje skupina indoiránská jaz. indoev., t. j. skupina, která se tak sama nazývala.

Byla navrhována i jména jiná, ale neujala se. Tak navrhováno jméno „jaz. středozemské" nebo „jaz. japetské" podobně jako se užívá názvů „jaz. semitské" a „jaz. hamitské." Jiný navrhovaný název byl „jaz. arioteutské n. indoteutské" čímž se chtělo naznačiti, že řada jaz. mimo Assi žijících a s jaz. čínskými příbuzných má toto slovo teuta (obec) společno. Ale - jak řeč. - v praxi nynější užívá se výrazu „ie" nebo „i-germ".

SHODY jaz. indoev. jsou

a) v pokladu jaz.: lexikální,

b) ve tvoření tvarů a slov: grammatické.

a) Shody lexikální jsou α) v názvech příbuzenských, β) ve výrazích pro zvířata, γ) v jiných substantivech; δ) v adjektivech, ε) v zájmenech a ζ) ve slovesích, η) číslo.

a) SHODY LEXIKÁLNÉ:

x) názvy příbuzenské:

otec : sti. pitár-, ř. πατήρ, l. pater, stir athir, arm. hair, got. fadar, tocharsky pācar;

matka: sti. mātár-, stsl. matere, ř. μήτηρ (dor. μάτηρ), l. māter, stir māthir, sthněm. muotar, arm. mair, toch. mācar;

bratr: sti. bhrātar-, stsl bratrъ, ř. φράτωρ (φράτηρ), l. frāter, stir brāthir, got. brōþar, toch. procar

sestra: sti svásar-, lit. seser-, sl. sestra, l. soror, stir. siur, got. swistar;

syn: sti. sūnúḥ, sl. synъ, l. sūnus, got. sunus;

vdova: sti vidhávā, stsl. vьdova, stpruský widdewū, got. widuwō, l. vidua;

matka manžela: sti. śvaśrúḥ, stsl. svekry, l. socrus, sthn. swigar, ř. ἑκυρᾶ;

rod: sti. ǧánas, ř. γένος, l. genus, angl. kin.

β) názvy pro zvířata:

kůň: sti. áśvaḥ, av. aspō, l. equos, stir ech, gall. epo-, ř. ἵππος;

dobytek: sti. páśu (páśuḥ), l. pecu (pecus), stlit. pekus, stpr. pecku, got. faihu (sthn. fihu,-o, Vieh);

ovce : sti. áviḥ, lit. avìs, ř. ὄϊς, l. ovis, sl. ovъ-ca;

vepř : sti. sūkaráḥ, l. sūs, ř. ὗς, sthn. sū (Sviu) atd;

myš : sti. mū́s, sl. myšь, l. mūs, ř. μῦς, sthn. mûs (Mauz);

moucha: ř. μυῖα, l. musca, sl. mucha (mъšica) atd.

γ) výrazy jiné:

dům : sti. dámaḥ, l. domus, sl. domъ;

med : sti. mádhu, l. medùs, midùs, sl. medъ, ř. μέθυ (= opojný nápoj), germ. sthn. meto, stir. mid;

noc : sti. nákti- (náktīḥ), l. gen. noctis, ř. νυκτός, got. nahts, lit. naktìs, sl. noštь;

jho : sti. jugam, ř. ζυγόν, l. iugum, got. iuk (Joch), lit. jùngas, sl. igo.

δ) adjektiva:

červený: sti. rudhiráḥ, ř. ἐρυθρός, l. ruber, g. raubs, stir. ruad, sl. rъdrъ („rudý");

černý: sti. kṛ̥šṇáḥ, sl. črьnъ, stprus. kirsnan;

prostřední: sti. mádhjaḥ, ř. μέσσος, l. medius, sl. mežda;

nový : sti. návaḥ, ř. νέος, l. novus, sl. novъ, stlit. navas;

starý : sl. vetъchъ („vetchý"), lit. vituszas, lat. vetus, ř. ἔτος.

ε) zájmena:

ty : sti. tvám, ř. τύ (σύ), τύνη, stir. tū, l. tū, lit. tù, got. þū (sthn. du), sl. ty;

já : ř. ἐγώ, l. ego, g. ik (sthn. ih), sl. jazъ;

mne : sti. mā (vedle mām), sl. mę, stpr. mien, l. mē ř. μέ, ἐμέ, got. mik (sthn. mich);

ten : sti. tam, lat. istum, lit. tą̃, sl. tъ.

ζ) dovesa:

nésti : sti. bhárāmi, ř. φέρω, l. fero, sl. berǫ, arm. berem, got. bairan

věděti : sti. vḗda, ř. Fοῖδα, sl. vědě, l. vīdī, got. wittan (wissen)

znáti : sti. ǧñā́ti, ř. γιγνώσκω, l. (g)nōscō, got. kunnan, lit. žinóti, sl. znati

jsem : sti. asmi, sl. jesmъ, ř. εἰμί (ἐσμί), lit. esmì, got. im.

mleti : sti molo, got. malan, sl. melją, mlěti, lit. malù,

μάλλω

orati: ř. ἀρόω, l. arāre, got. arjan, ir. airim, lit. árti, sl. orati.

péci: sti. páčāmi, ř. πέσσω, (l. coquo), sl. peką, alb. pjek „ich backe".

Sem náležejí četná „kulturní slova" (vařiti etc).

η) číslovky:

tři: sti. trájas, ř. τρεῖς, l. trēs, lit. trỹs, sl. tři, csl. trьje, toch. tri, got. þreis (sthn. drî, ϑrni);

šest: sti. šáṭ, ř. ἕξ, got. saihs (sthn sëhs), l. sex, lit. szeszì, sl. šestь, toch. šak;

dva: sti. dvā́u, ř. δύο, l. duo, sl. dъva, got. twai, lit. dù, stir. dau

dest: sti. daśa, ř. δέκα, l. decem, got. taihun, lit. dẽszimt, sl. desętь, toch. śäk.

b) SHODY VE STROKTUŘE GRAMMAT:

a to α) ve tvoření tvarů, β) ve tvoření slov.

α) ve tvoření tvarů:

1. nom. ř. ἵππος, l. equos, sti. áśvas, lit. vil̃kas

vok. ř. ἵππε, l. eque, sti. áśva, [lit. vil̃kè]

akk. — ον, l. — om, sti. — am, lit. — ą

abl. stl. — ōϑ, — āϑ, — o

2. nom. ř. χώρα, l. terra, sti. áśvā, ~~lit.~~ sl. ryba

akk — αν, — am, — ām, — ą

gen. — ας, familias ~ ~

3. gen. ř. μητρός, l. mātris, lit. motẽrs

4. l. ego — mē

sti. ahám — mâ(m)

ř. ἐγώ — μὲ

got. ik — mi-k

sl. jazъ — mę

5. ř. τόν, l. istom, lit. tą; tam

Velmi časté shodu objevují se u konjugace:

3. o. sg. sti. ásti, ř. ἐσ-τι, l. est, sl. jestъ, got. ist

3. o. pl. s-ánti sunt sątъ sind

2. o. sg. ási ἐσοί jesi is

3. o. sg. bhárati, φέρετι, fert, beretъ, bairip

3. o. pl. bháranti, φέροντι, ferunt, berątъ, bairand

Bl. 1. sti. bhárāmas, ř. φέρομες, l. ferimus, sl. beremъ, got. bairam

β) ve tvoření slov:

-tro-: dor. ἄρατρον, ἄροτρον, l. arātrum, střir. arathar;

-mo-: sti. dhūmás, ř. θυμός, l. fūmus, sl. dymъ;

-nā-: ř. ποινή, l. poena, sl. cěna, av. kaēna (pomsta);

-no-: sti. dā́nam, l. dōnum

-ro-: ř. δῶρον, sl. darъ

sti. rudhirás, ř. ἐρυθρός, l. ruber, sl. rъdrъ;

-tor-: sti. dātar- (dā́tā), ř. δώτωρ (vedle δοτήρ), l. dator

-ter-: sti. pitár-, ř. πατήρ, l. pater, got. fadar etc.

ř. νεότης, l. novitas, sl. novota

sl. novakъ, r. νέϝᾱξ

-men-: sti. nāman, l. nōmen, sl. imę (imen-),

sti. bhárma (dor. Ἰνυγμα), ř. φέρμα, sl. brěmen-

atd.

Z příkladů tuto uvedených a schválně volených tak, aby věc byla docela patrna, je nad vší po„

chybnost jasno, že jaz. ty jsou příbuzny, že vyvinuly se z jaz. jednoho, jemuž říkáme indoevropský prajazyk. Jaz. toho ovšem neznáme, a není úkolem srovnávacího jazykozpytu snad jej ze srovnání jednotlivých jaz. sestrojiti, což by byl úkol nesplnitelný. Ale z jaz., které se z něho vyvinuly a z jejich shod dovede jazykozpyt podati si obraz grammatické stavby, gram. struktury tohoto prajazyka. Kde se tímto jaz. mluvilo, nelze bezpečně říci. Byly proneseny a různě odůvodňovány rozmanité domněnky o VLASTI PRAJAZ. INDOEV. Ale již to, že mínění učenců se v té věci diametrálně rozcházejí, ukazuje dosavadní nezralost otázky k rozřešení, že totiž z fakt a praemiss, jež máme po ruce, nelze ničeho vyvozovati. Dříve hledala se vlast prajaz. indoev. v Asii, nověji téměř výhradně v Evropě, a sice buď v jihorus. stepi, v nížině sev.ev. neb v sev. Německu a p. O tom je bohatá literatura. U nás lze se o věci poučiti v populárním článku prof.

Dra Janka (Národopisný Věstník III., 08, str. 81 n.). Nejnověji pak objevení nového jaz. indoev., t. zv. tocharštiny, značně otřáslo u některých víron, že vlastí iev. prajaz. byla Evropa. Byl-li jednotný prajaz. iev., byl tu i kmen či národ nebo zkrátka skupina lidí, kteří jím mluvili. Nemusila to býti ovšem anthropologická, rasová jednotka, neboť stejný jaz neznamená totéž rasové příslušenství.

Cf S. Feist, Europa im Lichte der Vorgeschichte u. die Ergebnisse der vergl. Sprachwissenschaft, Berlin 10.

§ 2. PŘEHLED JAZ. INDOEV.

Původně jednotný jazyk rozpadá se na celou řadu jaz. a nářečí. Jaz. indoev. mluví se nyní ve všech dílech světa. Avšak jednotlivé jazyky liší se nyní velmi značně od sebe, takže bychom příbuznost jen těžko našli. Ježto však četné jaz. známe ještě z fasí starších (z literatury, nápisů a pod.), kdy se od

prajazyka tak značně neodchylovaly, jest nám umožněno poznati shody a vůbec vzájemnost a příbuznost jejich. Proto ve srovnáv. jazykozpytě operujeme po výtce jaz. starými a z jazyků novějších jen jejich starými fasemi.

Jazyk indoev. vkládá se z 9 větví, jež vyjmenujeme dle jich geografické polohy, ačkoli ovšem není nic řečeno o nějakém vzájemném jich vztahu:

1. větev indoiránská (árská), 2. arménská, 3. albánská, 4. řecká, 5. italská, 6. keltská, 7. germánská, 8. baltská a 9. slovanská.

1. VĚTEV INDOIRÁNSKÁ (č. árská)

zahrnuje jaz. indoev. v přední Indii, v Iránu, na západě těchto krajů a v jich sousedství. Rozpadá se na 2 skupiny: a) na část indickou, b) na č. iránskou. V dobách prvních byl to jaz. jeden, kterým příslušníci jeho mluvili ještě v době, kdy přišli na Iran. Tak se však rozdělili, když jedna část odešla na východ a druhá na západ.

a) Skupina indická se vyznačuje nejstaršími památkami písemnými ze všech jaz. ievr., Vedami. Doba jich vzniku klade se do poloviny druhého tisícil. před Kr. Nejstarší jich části jsou asi z r. -1500. Vývoj jaz. je zachovánkaž do doby nynější. Dělí se ve 3 periody, v jaz. staroindický, středoindický a novoind.

α) JAZ. STAROINDICKÝ dělí se v období védské a v klassický sanskrt. Literatura védská skládá se z části veršované (hymny) a prosaické (výklad k textům liturgickým) knihám se totiž časem nerozumnělo a proto brahmáni pořídili k hymnům komentář.) Tu rozeznáváme dva dialekty téhož jaz. 1. dial. MANTROVÝ (jenž zaznamenán jest v části starší, veršované; mántraḥ znam. hymnus, píseň) a 2. dial. BRAHMANOVÝ (pozdější, jevící se v části prosaické). Dial. mantrový není jednotný, neboť tu a tam proráží zase dialekt písaři vlastní. Nejst. část Ved jsou ṛkvedy (Rikvedy), sbírka 1028 hymen v 10. knihách. Jazyk Ved stal se literárním jaz. Indů a užívalo se ho stále, i když už se mluvilo jinak.

Musili se mu učiti – a tím se stal jednotvárným. Později formulována byla od indických grammatiků pravidla tohoto liter. jaz. (nejznámějším je Pānini). Tomuto jaz. pozdější literatury ind. říká se ganskrt, klassický jaz. ind. Název pochází od slova sąskṛta-bhāšā (bhāšā = jazyk, sąskṛta = upravený, con-, perfectus). Sanskrtem psána jsou na př. drámata Kallidasova, Mahab-bharatam, Pančatantram etc. Leckde jeví se však různé zvláštnosti (proráží totiž dialekty). Ve vzdělaných kruzích (u brahmánů a pod.) užívá se ho dosud. – Zatím se jaz. mluvený stále měnil, ale projádřil se při převratu v Indii, když Budha ho užil, ješto počítal se širokými vrstvami lidovými. Určiti hranici, po kterou se sanskrtem mluvilo, je těžko.

β) Ve 3. st. př. Kr. mluvilo se již jistě jinak, dial. STŘEDOINDICKÝMI. Neboť nápisy té doby jsou veskrze jimi zaznamenány. Lze jen říci, že někdy před tímto stoletím byl sanskrt mrtvý. Jaz. středoindické na-

zývají se jaz. PRAKTRSKÉ (od slova prākṛta-bhāšā). Bylo jich hojně, ale známe ovšem jen ty, jež zaznamenány jsou literaturou neb nápisy. Jaz. jihoind. budhistů, důležitý, nazývá se pāli (od slova pālī, jež znamená asi „řada, kanon" u. pod.) Prakrtu užívá se v dramatech, kde vystupují ženy neb nízké osoby. Vývoj se ovšem nezastavil.

γ) JAZ. NOVOINDICKÝCH je velmi mnoho. Obyčejně označují se kraji, pendžābi, bengāli a pod. Patří mezi ně též jaz. cikánský.

V době romantismu byl význam sanskrtu velmi přeceňován (považován byl i za prajazyk.). Poměr jeho je rovnocenný k jiným jaz., ale nicméně je studium jeho velmi důležito. Je starobylý a zejména ve védském jaz. indoev. prajaz. bližší. Má velké bohatství tvarů, zejména sloveso (infinitiv). V té příčině se mu může potbok stavěti jen řečtina.

b) Skupina jaz. iránských dělí se opět na α) vých. jaz. st. ir., j. avestský a β) záp. j. st. ir., staroperský

β) Jaz. AVESTSKÝM zapsáno jest učení Zoroastrovo (Zaraďuštrō; ď = th). Knihy ty však zachovány jsou teprv v redakci za Sassanovců (ve 3. st. po kr. neb později). Staří jich je velké, zejména v některých částech, jež blíží se Vedům. Jazyk jejich vyvinul se na vých. Iranu, avšak nelze určiti, kde je pův. jeho vlast. Slovo avesta je ze středoperského avistak, což znamená základ, základní text, proti send (n. sand), jež značí výklad. Dle toho nazvali učenci evropští knihy ty Sendavesta (pův. se jim říkalo Avista va send = text a komentář). Jazyk jejich nazývá se ve starších spisích zendský (zmď), od jiných starobakterský nebo též staromédský, kteréžto názvy byly mu přidány se zřetelem na domnělou vlast. Starší část knih, obsahující 17 hymnů, připisuje se Zoroastrovi, ač nelze nic bezpečného tvrdit. Část ta blíží se rázem svým Védům; napsána je dialektem, jemuž se říká gaďový (ď = th, p̄), dle avést. Vého slova gāďa (= píseň). Ostatní knihy psány jsou

mladší avestou č. jaz. mladoavestským.

3) Jaz. STAROPERSKÝ byl kancelářským jaz. perského dvora od Daria až po Artaxerxa III. (od 6.-4. st. př. Kr.) a užívalo ho v záp. části Iranu. Ani jazyk tento nebyl úplně jednotný (dialekty!)

Dial. středoiránských užívá se v literat. i v nápisích doby Sassanovců (3.-7. st. po Kr.) Zvláštní zmínky zasluhuje jaz. STŘEDOPERSKÝ neb jaz. PEHLEVI (jaz. Parthů); v něm užívá se písma semitského. Studium jeho působí značné obtíže.

NOVÁ PERŠTINA jeví se značně odchylnou; obsahuje totiž mnoho tureckých, semitských i jiných cizomluvů. Mluví se o ní teprv od 9. stol.; vykazuje též literaturu. Mimo novou perštinu vyvinula se z dial. středo i staroiránských řada dial. novoiránských (jaz. avgánský, pamirský, jaz. balūčī, j. osetský a j.)

Texty gathové (gaťové) dají se snadno překládati do sanskrtu, obsahujíce téměř jen změny hlásko-slovné. V obou skupinách je souhrn slov, jež v

jiných jaz. iev. již vymizela. Charakteristické slovo pro Indy jest na př. sōmaḥ (rostlina, z níž šťáví se nápoj opojný, užívaná a sloužící při liturgii) jeví se avestsky jako haoma, ind. asuraḥ (pán, Bůh) zachováno je v av. Ahurō-masdā (Ormuzd), ind. Mitráḥ = av. Miθra, ind. ariaḥ (= dobrotivý, nakloněný) zní av. a staropersky airjō (= Aria, Iran); „mléko" vyjádří se sti. kṣīrám, ir. χšīra, novoperský šīr. Národ byl značně kulturní ještě než se rozdělil na Indy a Iránce (společné jsou na př. výrazy pro bohy, pro pole, mléko a slova z hospodářství).

Wackernagel, Altind. Grammatik, I: Lautlehre, 96, Göttingen. – II: Einl. zur Wortl. u. Nominalkomp., 05.–
Thumb, Handb. des Sanskrit, Heidelberg, 05.
Reichelt, Kraft. Elementarb., " 09.

2. VĚTEV ARMÉNSKÁ obsahuje jen jaz. arménský, jímž užívají Arméni ve vědě, v liter. a jako jaz. církevního. Arménština mluvená je však velmi odlišná; dělí se na dialekty východní a západní.

Příslušníci národa užívají však společné dorozumívací řeči (jakési Umgangssprache). Dříve počítal se jaz. tento k větvi indoiránské, ježto obsahuje velmi mnoho shod v pokladu jazyk. Avšak poznala se nesprávnost toho názoru. Jsou totiž značné rozdíly hláskoslovné, zejména ve slovech původních. Ve skupině indoir. jeví se totiž proti lat. řec. ε, α, ο jen a, ne však v arménštině. ~ Hübschmann, Armenische Grammatik; I. Arm. Etymologie. Menší dílo Meilletovo jedná o klas. arménštině (O3).

3. VĚTEV ŘECKÁ má po větvi indoir. nejstarší památky, v nichž nejstarší fasi činí epopeje Homerovy a četné nápisy (počínajíc VII. st. př. Kr.) Již v dobách nejstarších vidíme v ní dial. rozdíly, zejména v nápisech. Některé dialekty staly se též jaz. literárními, při čemž se stávaly do jisté míry jaz. umělými; proto nejpřednějším pramenem studia o dial. řeckých jsou nápisy a teprve v druhé řadě památky

literární. Tyto dialekty mají ovšem některé rysy společné a tvoří tudíž skupiny. Ježto však vzájemný poměr není vždy dosti jasný, vznikají při třídění řeckých dial. nesnáze. Staří Řekové rozeznávali 3 skupiny: iousko-attickou, dorskou a aiolskou, ovšem se zřetelem k jaz., jichž se užívalo v literat. Toto rozdělení podrželi někteří i v nové době, kdežto jiní spokojují se pouhým výčtem několika zcela jasných skupin, nepokoušejíce se o bližší určení jejich vzájemného poměru. Zdá se, že lze zůstati při rozdělení starověkém: lze uznávati 3 skupiny dial., při čemž nutno míti na paměti, že byly dial. přechodné, které v sobě spojovaly znaky dvou rozlič. skupin a že nastávalo míšení dial., když příslušníci dial. jednoho zmocnili se krajin, osazených příslušníky jiného a pod. Hledíme-li k osudům pravěckého ā a -ti (koncového) v dial. řeckých, vidíme:

1. některé mají ā a -ti beze změny; to jsou dial. dorské,
2. jiné " ā, ale -σι; to jsou dial. iousko-attické
3. jiné " ē i -σι; " " " aiolské (č. achajské).

Př.: dor. aiol. μᾱ́τηρ, att. μήτηρ, dor. φέροντι, aiol. att. φέρονσι
Jsou ještě jiné rozdíly: zájm. ὁ, ἡ, τὸ má pl. att. ach. οἱ, αἱ, τὰ, dorština τοί, ταί, τά (lat. isti, slov. ti) a p.

K DIAL. ACHAJSKÝM (aiolským, dle strassb. prof. Thumba zentralgriechisch) náleží dial. thessalský, aiolský (ostrova Lesbu a v sev. části pobř. maloas.), arkadský (na Pelopon.) a dial. ostrova Kypru. Dial. arkadský a kyperský, jež známe jen z nápisů, mají některé rysy společné a tvoří skup. jihoachajskou; podobně dial. thessalský, známý rovněž jen z pam. nápis., s dial. aiolským tvoří sk. severoachajskou. Dial. lesbický (aiol.) známe též z památek liter. (Alkajos a Sappho); četné aiolismy nalézáme též v díku homérské. S dial. thessalským a aiolským shoduje se v některých věcech dial. boiotský, promíšený však četnými rysy dorskými, takže nám slouží za příklad dial., vzniklého silným mísením dial. dvou; pod. s dial. kyperským shoduje se v lecčems dial. pamfylský: jsou to dial., svědčící o tom, že dialekt dorských přistěhovalců a dobyvatelů podléhal vlivu původ. obyvatelstva

achajského, jako vůbec v dial. dorských nalézáme vliv achajské

DIAL. DORSKÉ zaujímají střední Řecko (vyjímaje Attiku), Epeiros, celý Peloponnes, ostrovy (Aigina, Kos, Kreta...), již. část pobřeží maloas. a ostrůvky dodekanéské. Také pro poznání dorštiny jsou hlavním pram. nápisy; pokud užívalo se jich v literat, shodují se jen částečně s jaz. mluveným.

Skupina DIAL. IONSKO-ATTICKÝCH zaujímá Attiku, Euboji a několik ostrovů Kykladských, Samos, Chios a střední části maloas. přímoří. Tu lze rozeznati pravně dvě části: část attickou a ionskou. Attické nářečí známe z četných náp. od VII. věku př. Kr. a z bohaté literat. prosaické i veršované. Ionštiny užívali v VII. st. básníci Archilochos a Kallinos, od VI. st. též prosaikové (Herodotos ve st. V.). Jinak je známo ion. nář. z nápisů. Jest jisto, že bylo ionských nář. několik (na př. Herodot mluví o čtyřech). Ale dle dochovaných památek lze mluviti jen o ion. maloasijské, o ion. ostrovů Kykladských a ion. euboejské.

Časem dial. různosti zanikají a tvoří se všem Řekům společná dorozumívací řeč, ἡ κοινὴ διάλεκτος, krátce zvaná KOINH. Základem „kojné" je dial. attický který násl. liter. významu svého šíří se po celém Řecku. Již od IV. st. lze pozorovati vývoj tohoto společného jazyka, jehož stopy pronikají v nápisích psaných dialekty. Kdy jednotlivá nářečí byla „Koine" zcela vytlačena, nelze bezpečně určiti. Neboť neužívá-li se v nápisích některé krajiny již domácího dial., není to ještě důkazem, že se dial. tím nemluvilo, jako není naopak důkazem skutečného života dial., jestliže se jím ještě píše. Dochovaly se patrně neb zanikly pode styku s ostatním světem. V prvním st. po Kr. nabyla ... κοινή obecně půdy.

Je přirozeno, že ve vývoji dalším se v tomto společn. jaz. objevily opět dial. rozdíly — a výsledek toho vývoje jest stav nynější: dial. novořecké nevyvinuly se na základě dial. starořeckých, nýbrž z κοινή. Pouze jediné nářečí novoř. je pokračováním starořec. Je to nářečí

CAKONSKÉ (Τσάκωνες), jímž se mluví na výd. svahu pohoří Malevo na Peloponnesu. Patrně udrovalo se tu staré nář. lakonské pro svou odloučenost od ostatního světa. Spisovná řeč NOVOŘECKÁ je v podstatě táž jako jaz. starý, rozhojněný ovšem o nové výrazy pro nové pojmy. Dlouhým vývojem se nářečí řecká od společného spisov. jaz. velmi odchýlila. Rozdíl mezi nynější spisovnou řečtinou a jaz. vskutku mluveným, který je velmi pronikavý, podal v době nové podnět k pokusům upustiti od neživotného starého jaz. a psáti živým, neboť nyní musí znáti vzdělaný Řek vlastně jaz. dva! Pokusy ty vyvolaly nedávno v Řecku veliké bouře, avšak nevedly dosud k positivním výsledkům.

Brugmann, Griech. Gramm., München, 3. vyd. $\overline{00}$ (nejlepší). ~ Herm. Hirt, Handb. der griech. Laut- u. Formenl. (pro začátečníky dobré, ač místy objektivní). ~ Hoffmann, Gesch. der gr. Spr., Sammlg Göschen III (dobré uvedení). ~ Thumb, Handb. der gr. Dialekte, Heidelb., $\overline{09}$. ~ Amer. Buok (či Böh), Greek dialekts, Boston, $\overline{10}$. ~ Dr. O. Hujer, čl. ve Filol. Listech, $\overline{10}$.

4. VĚTEV ALBÁNSKÁ čítá jediného známého zástupce (a to teprve od 17. stol.) v jaz. albánském. Albánci, počtem asi 1,800.000, žijí v (již.) Řecku, v Dol. Italii, v Dalmacii a j. Jazyk jejich je velmi promíšen živly slovanskými, řeckými, tureckými a románskými. Celkem činí dojem jaz. románského, ale je přece samostatný jaz. indoev. V nynějším bydlišti Albánců sídlili dříve Illyrové. Proto mluví se místo o alb. o illyrském jaz.; kromě toho řadívají se sem též skupiny jaz. Japygů a Messapů známé z nápisů. Geografická jména a nápisy sev. it. Venetů jeví shody se jmény na půdě illyrské, avšak patří-li k téže větvi, nelze rozhodnouti. ~ Gust. Mayer: Albanesische Studien, II. Lautlehre der ngr. Lehnworte im Albanischen, Wien, 92.

5. VĚTEV ITALSKÁ (italická) zabírala v so. Itálii, obyv. jižní a střední Italie. Dělila se v dvě skupiny: v latinskou a umbrosamnitskou (č. umbrosabellskou).

1. SKUP. LATINSKÁ obsahovala dialekty nevelké geografické rozlohy, Latia; ale odtud se jaz. rozšířil i za hranice ital.

ské. Dial. rozdíly jsou dotvrzeny nápisy. Tak víme o dial. v Praenestě (praenestský), v Lavinin a pod.

2. UMBROSAMNITSKY mluvilo se v již. a stř. Italii. Na ráz jaz. lze souditi z dochovaných nápisů. Skupinu dělíme ve dva jaz.: oský a umberský.

a) Osky mluvilo se v celé již. Italii a v části Sicilie (vpkipf; nápisy [asi 200]!). Byly tu zase dial., ale dochovaly se nám stopy pouze jednoho, oského, který se z nějaké příčiny tolik rozšířil. Nejvíce nápisů je z let 300–90 př. Kr., ale objevují se ještě do konce I. stol. po Kr. Oskové byli značně vzdělaní, takže se svou kulturou Umeni latinskému alespoň vyrovnali, jestli jej nepředčili. V I. st. př. Kr. se ho již úředně neužívá, ale žil v mluvě lidové, jak svědčí pompejské nápisy. V horských krajích Samnia udržel se značně déle.

b) Umbeşrský jaz. šířil se v Umbrii, svých od Latia. (Nápisy!) Mluvnický jaz. rozdíl je značný, neboť víme, že s Římané s Umbry nerozuměli. Původně mluvilo se ve stř. a již. Italii jedním jaz.; teprve později nastalo roz-

Státní knihovna ČSR NÁRODNÍ KNIHOVNA Praze

dělení na konen lat. a umbrosamnitský, ač není dosti jasno, jak se mohly obě skupiny tolik rozlišit v tak blízkém sousedství. — Latina v Gallii, v Africe i v jiných končinách doznala značných změn. Vulgární lat. („lingua romana") mluvilo se obecně i v Italii; stala se základem románských jaz. Vulg. lat. je v celku málo známa, neboť probleskuje jen leckde v provinciích (v nápisech) a u některých spisovatelů. Studium její jest pro jaz. román. velmi důležité.

ROMÁNSKÉ JAZ. dělí se na rumunský (se 3 dial.), vlašský (četné odlišné dial.), francouzský (s několika dial.), provençalský (s nejst. pam. z r. 1000), španělský a portugalský (nejst. pam. ze stol. 12), dial. raetorománské (v Gorici, ve Švýcařích a j.).

Stolz (hláskosl. a tvarosl.) — Schmalz (syntax), Lat. Gramm. IV. vyd. (Handbuch der klas. Altertumswissensch.), München 10.

Sommer, Handb. der lat. Laut- u. Formenl., Heidelberg 02.

Stolz, Geschichte der lateinischen Sprache, Samml. Göschen, č. 492, Leipzig 10.

DR. HUSER. HL. INDOEV. arch 5.

6. VĚTEV KELTSKÁ je nyní na vymření. Kmeny keltského jazyka známe od 2. stol. př. Kr. Jsou to přede vším nápisy a zmínky (jména a pod.) u spisovatelů klassických, po výtce latinských. Rozeznáváme 2 skupiny, kelt. pevninskou (v Gallii) a ostrovní (s několika dial. 1. v Irsku, 2. ve Skotsku a 3. na ostr. Mannu).

KELT. PEVNINSKÁ známa je nám poněkud z vlastních jmen a z nápisů. Domovina její byla v sev. Italii a v Gallii. Výsledky bádání jsou pro nedostatek materiálu bohužel kusé.

KELT. OSTROVNÍ (gélská v širším smyslu) dělí se opět na 1. jaz. irský, 2. skotský n. gaelský (gaelisch, hochschottisch) a 3. manxský.

Nejstaršími památkami literárními se jaz. staroirský. Jsou to známé nápisy ogamové č. ogomové (psané zvl. písmem „ogam"), jež sahají až po 4. st. po Kr. Od 8. st. objevují se glossy a později též souvislejší texty. Období staré trvá až po r. 1000. Jaz. staroirský je velmi dil., ale nesnadný, jmenovitě poměry přízvuk.

S nejdřívějšími jaz. památkami setkáváme se v jaz. středoirském, z něhož vyvinul se jaz. novoirský.

Ke skupině britanské (v Vel. Brit.) patří jaz. Kymerský (až po 12. st. starokymerský), bretonský (přenesený v V. st. z Vel. Britanie do Bretagne) a Kornský (nyní vymřelý). ~ Thurneysen, Handb. des altir., Heidelb., 10. Vel. dílo dánského učence Pedersen a H., Vergl. Gramm. der keltischen Sprachen, I. Einl. u. Lautl., 01, II. Bedeutungsl.

7. VĚTEV GERMÁNSKÁ je rozštěpena na 3 skupiny 1. východogerm. 2. severog. a 3. západog. Ježto však větev východog. se severog. souvisí úzce a lze předpokládati pro obě skupinu pův. jednu (severovýchodní), dělíme obyč. větev germ. na skupiny dvě: 1. Východogerm. (jaz. gotský + jaz. severské) a 2. západogerm.

1. SKUPINA VÝCH·GERM·

a) Jaz. GOTSKÝ vykazuje nejstarší památky celé této větve. Není třeba snad připomínati, že jaz. nebyl jednotný. Nejdůl. jaz. gotské skupiny byly jazyk

Vandalů, Gepidů, Burgundů, Herulů a Rugů. Hlavním pramenem tohoto jaz. jest překlad bible od vizigotského biskupa Wulfily (Ulfilas) a výklad ev. Janova, nazv. Skeireins (čti skrīns). S jednotlivými got. slovy potkáváme se též u spisovatelů řeckých a latinských. Doba překladu Wulfilova je ve 4. stol. (311–332 žil). Z gotštiny krymské je zaznamenáno několik slov teprve ve stol. XVI.

b) SEVERSKÁ SKUPINA byla z počátku dosti jednotná. Nejstarší její stadium známe zhruba z runových nápisů (ca od r. 300–700), jež nejeví rozdílů dial. Tento jaz. runový nazýván bývá proto pra-severským (ač obyč. předpona pra- značí jazyk supponovaný). Kolem r. 1000 objevují se však jaz. čtyři, jež původně tvořily pravé skupiny, totiž: západosev. (jaz. norvéžský + islandský) a východosev. (jaz. švédský + dánský). Nejstarší jaz. památky vykazuje jaz. staroislandský („Eddy" ze stol. XII.), pak stará norština etc. Nynější spisovný jaz. norský je

značně odchylný od mluveného. Původně byl totiž pro Nory jaz. spis. jaz. dánský, ačkoli zanechány byly velmi značné vlivy v literárním jazyce norském, který se na tomto základě dále budoval.

2. SKOP·ZÁP·GERM·

čili německá vykazuje písemné pam. od 8. st. po kr. Ale již tehdy byly velmi četné dialekty:

1. dial. hornoněmecký (s četnými dialekty; v VIII. tol. vykazuje glossy, v IX. již literaturu. Jaz. nn dělí se na 3 doby: staro hornoněm. (-1100), středo hornon. (1100-1500) a novohn. (1500-);

2. dolnoněmecký (s nejst. textem Kölnským asi z r. 830. Rozeznáváme zase 3 doby: stdn (starosaský jaz.), střdn. a novodn (Plattdeutsch);

3. dolnofranský (nizozemský; hlavní dialekty jsou: Holandský, flámský, brabantský a limburgský;

(2. a 3. zařazují se obyč. ve skupinu dolnoněmeckou č. nizozemskou);

4. frýzský (s nejst. památkami ze 14. st.) a

5. anglosaský (s nejst. pam. ze 8tol. XII., stanglos.;

Grundriß der germ. Philol., I. vyd. 97, II. 01. III. vyd. rozděluje každý spis zvláště. Vyšel v. 1. Kluge, Chem. des Gotischen, Strassburg, II (důlež. dílo). ~ Streitberg, Urgerm. Grammatik, Heidelb., II. vyd. 02. ~ Voreen, Abriß der urg. Lautl., Strassb. 94.

8. VĚTEV BALTSKÁ dělí se na dvě skupiny: 1. jaz. litevský a lotyšský, 2. j. staropruský (vymř. ve st. 17.

1. JAZ. LITEVSKÝ známe od 16 st. Dosud mluví se jím ve Vých. Prusku a v několika záp. provinciích ruských. Dělí se na mnoho dialektů, jež řadíme do 2 skupin: 1. hornolitivské a 2. dolnolit. (žemajské). Jaz. tento je svrchovaně zajímavý pro svou starobylost, takže jej lze klásti po bok Vedám a Homerovi. Důl. je dvojí kapitola o přízvuku (akut a cirkumflex).

JAZ. LOTYŠSKÝ je znám rovněž od XVI. věku. Sídlo jeho je v Rusku, sev. od jaz. litevského.

2. JAZ. PRUSKÝ se nám dochoval v překladě lutherského katechismu a německopruským slovn. ze stol. XVII.; je velmi zajímavý. Písaři pam. těch jej bohužel

neznali, čímž dopustili se četných chyb.

Wiedemann, Handb. der lit. Sprache, Strassburg, 97. (Jeví nedostatky; četné subjektivní názory). ~ Trautmann, Die altpreuß. Sprachdenkm., Göttingen, 10. ~ Lotyština zanedbáv.

9. VĚTEV SLOVANSKÁ dělí se obyčejně na 3 skupiny: 1. jihoslovanskou, 2. východoslov. a 3. západosl. První dvě skup. spojují se leckdy v jednu, jihovýchodní. Ač věc není dosud úplně jasna, je rozdělení na 3 skup. asi správnější. Nejstarší památky vykaz.

1. SKUP. JIHOSLOV. v překladu bible, pořízeném Cyrillem a Methodem, zodáky solunskými. Jazyk oněch spisů jeví shody s bulharštinou; je to dialekt (nikoli jaz.!) starobulharský. Užívalo se ho u Rusů, Bulharů a jiných členů církve pravoslavné jak. jaz. církevního a později jako jaz. literárního. Jazyky původní nedostaly se pak k slovu, z čehož ovšem plyne nevýhoda. Vedle bulharštiny patří sem jaz. srbskochorv. a slovinský.

2. SKUP. VÝCH. zabírá též 3 odvětví: 1. jaz. velkoruský, 2. běloruský (bez literat.) a 3. malorus. (s vlastním jaz. spis.).

Dial. velkor. a belor. stojí si blíže a proto se řadívají ve skupinu jednu. Ruský jaz. znám je od stol. 11. Ostromírovým evangeliem, jež jeví četné odchylky jaz. domácího, ač je psáno cirk. jaz.

3. Ke skup. ZÁPADNÍ řadí se jaz. český, polský, dolnolužický a vymřelý jaz. polabský (s nedokonalými zápisy ze 12. stol.; zachována jsou však z něho přečetná vlastní jména). Dosud vedou se spory o jaz. slovácký a kašubský. Jaz. slovenský pokládává se za část jaz. českého, kašubský za dial. polský. Věc je nesnadná, ježto nelze přesně vésti hranicí, kam až sáhá dial. a kde již počíná jiný jazyk. V. Vondrák, Vergl. Gramm., 2 díly, Göttingen (Jeví nedostatky). Vyšla 06–08. ~ V. Vondrák, Altkirchenslav. Gramm., Berlin 00. Více doporučujte Leskien, Die Gramm. der altbulg. Sprache, Heidelb. 09. ~

Dosud nevíme, ke které větvi lze řaditi JAZ. FRÝŽSKÝ (známý z nomenklatury a z nápisů). Snad je příbuzný s jaz. arménským. Indogerm. je zcela jistě. Dle jiných jeví prý podobnost s jaz. Ahráckým, takže se mluví o

větvi THRÁCKOPRÝŽSKÉ. Nevíme však nic vrátějšího.

Také o příslušenství MAKEDONCŮ proslovena byla různí mínění. Mnozí badatelé, kteří se obírají též jazykozpytem řeckým (Hatzidakis, Hoffmann) pokládají jaz. macedonský za dialekt řecký. Hoffmann vydal i glossy, z nichž by se dalo na jaz. usoudit (Die Makedonen, ihre Sprache und ihr Volkstum, Göttg., OO). Jiní míní, že náleželi k nějakému kmeni illyrskému; ale to není pravděpodobno, ježto illyrština má místo hrdelnic sykavky; maked. je jaz. kentumový (jako řečtina). Jaz. známe poněkud z gloss a z vlastních jmen. Avšak materiálu je tak málo, že otázka zůstává dosud nerozluštěna.

O kmeni SKÝTHŮ máme dosti zpráv. Jejich vlast klade se do již. části Ruska, sev. od Černého moře. Dochovala se jen jména, z nichž především badatelé ruští usuzují na povahu jaz.

Je to jaz. indoeur., náležející k větvi iránské. Nynější jaz. osetský je novou fasí jaz. skýtského.

I. zv. TOCHARŠTINA má název svůj od proních, kteří se jí obírali. Dosud není shody. Znalost jaz. toho není posavad dostatečná; nalezen byl teprv před několika lety na výpravách pruských v ~~sev.~~ centr. Asii. Objevena byla řada rukopisů, z nichž jedna část je psána písmem indickému velmi podobným. Avšak k jaz. indoirán. jistě nenáleží. Jaz. jeví shody především v pokladu jaz. s jinými větvemi indoev. Jsou to hlavně jména příbuzenská (která čítáme k nejst. slovům) a číslovky, k nimž byla příležitost častá v nábož. knihách budhistických. Vlastí tochar. je centrální Asie asi v místech, kde je město Turfan. Čekáme proto jaz. podobný iránskému — ale toch. jeví větší pod. s lat. a řečt.; je jaz. kentumový. V irán. jaz. samohl. a, e, o zast. jsou hláskou jedinou, avšak v řečt., v lat. a též v tochar. se objevují všechny 3. První zprávy o tomto jaz. podali Sieg a Siegling v

malém spise „Tocharisch, die Sprache der Indoskythen", Sitzungsber. d. preus. Akad. d. Wissensch., 08, 155 n. O tom ref. ve tic. Listech, 10, str. 213 n. od Dra Hujera. Sokus o bláskosl.: E. Smith, Tocharisch, die neuentdeckte indoger. Spr. Mittelasiens, Christiania, 11.

JAZ. LÝCKÝ je domovem v maloasijské Lykii. Nápisy lýcké uveř. byly před 10 lety nákl. víd. akad. Upomíná ve tvarech na jaz. indoev., ale slovník neudává nic, co by ukazovalo na původ indoev. Dochovány jsou 2 velmi starobylé dopisy (z druhého tis. před kr., snad kol r. 1400), jež poslány byly králi země Arsava („Arsavabriefe"). Kdyby to byl jaz. indoev., byla by to nejst. pam. písemná skupiny, neboť Védy jsou zapsány později, ač původ jejich jde hluboko do 2 tisícil. př. kr. Vskutku vyšel před desítiletím spis: Die zwei Arsavabr., die ältesten Urkunden der indogerm. Sprache — avšak názor ten byl zamítnut.

Za jaz. indoev. pokládal se též jaz. národa Cossaei (v sev. části Susiany). Byl to národ loupežný, pod-

manětí teprv za Alexandra Vel. V 17. st. př. kr. vládli králové kossejští nad Babylonem. Z jejich jmen se soudilo na jaz. indoev., za který ho prohlásil v Kuhns Ztschrft, 38, 260ff badatel Scheftelowitz. Tvrzení to zakládá se jen na jménech králů, což je materiál nespolehlivý. Jména jsou arciť indoev., ale malý slovník appellativ babylonsko-kossejský neobsahuje nic indoev. Lid nebyl asi indoev., ale aristokracie přejala jména babylonská. Nevíme nic určitého.

§ 3. VZÁJ. POMĚR JAZ. INDOEV.

Poznali jsme jednotlivé větve indoev. a víme, že se vyvinuly z prajazyka, jehož dialekty nám vlastně představují. Je otázka, jsou-li mezi některými z těch to dial. (=jaz. větví) bližší vztahy; je možno, že na příklad dvě jaz. větve vyvinuly se časem z dial. původně jednoho, asi tak jako jaz. íránské a ind. z prajaz. indoíránu. Ale musíme si nejprve uvědomit, podle kterých známek lze na vzáj. příbuznost usuzovat. Naléháme-li

ve dvou nebo více jaz. větvích jistý jev spol., musí-
me se vždy ptát, není-li to jev starobylý, který
v ostatních jaz. zanikl, ale v některých se zacho-
val.; znaky takové nenaznačují ovšem nijaké
bližší příbuznosti. Na př. nosovky jsou v polštině
a bulhar. mezi jaz. slov., ač tu není jiných bližších
vztahů, jež by ukazovaly na skup. pův. jednu. Nebo
medium mají na př. jaz. árské a jaz. řecký – pro-
to se dříve soudilo na bližší příbuznost. Naproti tomu
víme, že med. měly všechny jaz. iev., ale že je za-
chovaly jen zmíněné dvě skupiny.

Dále můžeme nalézti ve 2 nebo více jaz. větvích stej-
ný vývoj hláskový. Ale ani to není bezpečným
svědectvím, že by si byly jaz. blíže, ježto společný
vývoj se nezávisle možný na různ. místech. Srv. řec.
νέϝος: lat. novus, sl. novъ – a přece není bližšího
vztahu mezi lat. a slov. Nebo tt řec. st, slov. též st
(πιστος < πιϑ-τος, sl. mesti < met-ti) bez bližší souvisl
řečt. a slov. ~ Jiná možnost je, že nalézáme v

některých jaz. výrazy, jež nemají jaz. ostatní: okol-
nost ta může svědčiti o bližších vztazích, ale nut-
no míti na paměti, že výraz ten neb onen mohl
v ostatních jaz. zaniknouti a že jeho zachování ne-
musí svědčit o spol. životě dotyčných jaz. Na př. slo-
va „orati" užívá se jen v jaz. eor., asijského ne-
znají. Možná však Indové a jiní ieor. kmenové, u nichž
slova toho není, přišli do končin, kde nebylo příleži-
tosti k „orání" (kde byly třeba jen pastviny a pod.)
– a slovo zapomněli. Pod. slova „moře" se v této podo-
bě v někt. jaz. neužívá. Když přišli do nitrozemí,
staré slovo zapomněli – a teprv později utvořili
nové. – Za nejbezpečn. známky příbuzenství dvou
jaz. větví pokládají se společné novotvary, t. j. tvary,
kterých prajaz. neměl. Soudívá se, že jaz., v nichž
se novotv. vyvinuly, jsou samy vývojem jazyka pův.
jednotného. Na př. slov. má složené sklonění adj.
(proti dobrz – dobrz-je, dobra+ja, dobro-je) a totéž je
i v lit.: (proti gěras slož. adj. geràsis [gěras+jis], fem.

gerà (tv. jmenný, sr. sl. ryva) – geróji. Neutra lit. nemá. Tento jev byl z nejpádnějších pro jednotu slov.-balt. Ale ani to není nepochybnou známkou příbuzn., neboť i takové novotvary se mohly vyvinut na místech různých. K tomu přistupuje okolnost, že pozorujeme-li bližší vztah 2 nebo více jaz. větví, může to být výsledek dvojího stavu předchozího: buďto jaz. ty vznikly z jednoho dial. společného (tak se dosud mluvívá na př. o jaz. baltsko-slov.), nebo společné rysy mohou být také výsledkem toho, že jaz. ty se vyvíjely nějaký čas paralelně vedle sebe, což je tedy jen známkou sousedství jejich, ne však bližší příbuznosti. Vidíme-li, že se v době historické národové stěhují, musíme předpokládat stěhování taková i pro doby předhist. Při takovém stěhování jazyk, který vyvíjel se společně v blízkém sousedství s jaz. jiným a má s ním tudíž leccos společného, přichází do sousedství nového, a je možno, že se zase

vousdství to jeví některými společnými rysy-
pak máme jazyk, jenž jeví shody s jaz. tím i oním.
Okolnost ta značně znesnadňuje poznání příbuzen-
ských poměrů jaz. větví. Proto se jaz. srovnáv. cho-
vá v seskupování jaz. větví velmi zdrženlivě a též
já spokojil jsem se v přehledu pouhým výčtem. Mlu-
vívá se vedle skupiny indoir. (která je nepochybná)
téměř obecně o větvi baltsko-slovanské, někdy i o
italsko-keltské – ale důvody nezdají se nás přesvědčo-
vati o absolutní správnosti takového skupení. Ve star-
ší fasi srovn. jaz. bádání šlo se ještě dále. Na př.
Joh. Schmidt dokazoval příb. řečtiny s jaz. íránský-
mi. Dlouho uznávala se skupina graecoitalská
(Schleicher, Curtius). Ale vskutku latě daleko blíže
než řečt. je keltština. Christ podal před 5 roky po-
kus dokázati úzkou jich příb. ve spise „Die pyrenäl.
Burnerund. der gräkoital., Sitzungsber. der phil.-hist. Klasse
der kgl bair. Ak. der Wissensch. Bd, 151-246, ale theorie jeho
zavržena, ač dokládal své mínění ze slovníku i tvarů

obou jaz. Povšimneme si tudíž důkladněji, proč se mohlo mluviti o skupině italskokeltské:

1. gen. sg. 2. dekl. v lat. končí na -ī (lupus, -ī); proti tomu srovnejme naše vlka, ř. λύκοῦ, hom. λύκοιο. Ale v gall. nápisích čteme gen. Ateknati (jako lat. equi), irsky zní gen. magī („syn"), kelt. ek má v gen. eik (kdež diftong povstal připodobněním; jeho výslovnost ovšem neznáme). V tom je tedy naprostá shoda s lat. Avšak Wackernagel nedávno dokázal (ve sborníku, věnovaném Soussurovi), že důvod tento nepodává bezpečného svědectví o jednotě lat.-keltské. Od inf. bhavati (3. os., „stává se") zach. se kompositum grāmī-bhavati („st. se majetníkem vsi"). Grāma patří též k o-km. (jako λύκος, lupus). Zachovaná forma v komp. má platnost gen. posses. v přísudku, ale v paradigmu se jí neužívá. Je to vlastně adverbium na -ī, značící (příbuznost)

přísnůnost. Proto se mohl z tohoto tvaru snad-
no vyvinouti v lat. a Kelt. genitiv. Nahodile se
v jiných větvích jaz. nezachoval.

2. V lat. a v Kelt. tvoří se passivum Konc. s -r-

lat. -tur (sequitur, sequuntur)

irsky -dir (sechidir, pl. sechitir [po n t zůst.])

Proti tomu řečt. tvoří pass. bez r a v sti. užívá se
r v Konc. k účelům jiným. Z tohoto poukazu na
sti. však vidíme, že už v prajazyce mohly být
zárodky tohoto vývoje.

3. Pouze lat. a Kelt. tvoří fut. na -b(o): lat. lau-
dabo, Kelt. carub („amabo" od carai, sr. lat. carus,
×carare), kteréhož tvaru se však užívá jen po před-
ložkách. Avšak nedávno dokázalo se, že futurální Kon-
covka ta vyvinula se v každém jaz. zvláště (Cf
Vendryes, Philologie linguistique, ve sborníku, věnov.
Havetovi, $\overline{OG}$; Sommer, Louît ň. Formul. (poukaz).)

4. Poukazuje se na lat. Konj. ferat (pův. ferāt),

kryjní se s Kelt. ir. lera.

5. ř. πέντε, sl. petъ, stř. pánča zní lat. quīnque, Kelt. (stir.) cóic, tedy s patrnou shodou obou jaz. Jak vidíme, vztah bližší mezi Kelt. a lat. je, ale jde o jeho míru. Lze přece pochybovat o jsoucnosti jaz. pův. jednoho, který by se rozštěpil v lat. a Kelt.

Mluvívá se často také o větvi baltskoslovanské.

O dův. 1. (složené adjektivum) jsem již pojednal.

2. Gen. sg téže dekl., kde v lat. a Kelt. objevuje se -i, zní ve sl. a lit. shodně: sl. vlъka, lit. vil̃ko (sl. a kryje se s lit. ō). Týž tvar jeví se však jinde ve funkci ablativné (lat. lupō (pův. lupōd), stirod. vr̥kād.) Germ. má v gen. -so, řečt. ῥιο. Věc není posud dosti jasná; pojednám o ní teprv v kap. o tvarosloví.

3. Ve sl. a balt. pozorujeme též stejný vývoj pův. samohl. r̥. V sanskrtu r a l často splynulo v r. Ale v lit. pův. l̥ dává vždy il̃, slov.

bi, pův. l̥ r̥ < lit. ir, sl. ьr.

4. Při zdjm „ten, ta, to" (ř. ὁ, ἡ, τό, pův. *so, *sā, *tod [lat. istud!] proniklo t̲, jež bylo pův. v neutru a v nepř. pádech, též do mask. a fem. v nom.: slov. tъ, ta, to, lit. tàs, tà (neutra nemá).

Ale i proti jednotě této učenci se již opřeli, nejprve Meillet. Nověji Rus Endzelin (rodem Lotyš) ve spise Slavjano-baltijskie etjudy, Charkov, II. Ale něho hledati je zárodky obou větví v prajazyku, kdež tvořily dva dialekty úzce spřízněné. Ale po rozštěpení prajaz. dial. slov. a balt. dlouho spolu sousedily a vyvíjely se vedle sebe. Byly si ovšem tak blízky, že si jich příslušníci ještě dlouho rozuměli; v té době prý se vyvinuly příbuzné vztahy. Ale existence prajaz. balskoslov. se popírá. Meillet uznává větev lat. kelt., Brugmann baltskoslov. — ale ne lat. kelt. a pod. Z uvedeného je však patrno, že existují jisté styky dvou či několika větví. Balt. a slov. jsou si na př. bližší než slov. a germ.,

lat. a kelt. jsou si bližší než lat. a řečt. a pod. Shoda ta je důl. pro poznání prajaz. Rysy, společné několika jaz. nazývají se isogloty. Nejnápadnější shoda jest, že některé jaz. mají sykavky, kde jiné mají hrdelnice. Na př. δέκα, l. decem (e vyslov. se jako k ještě několik stol. po Kr., got. taihun — ale ind. dáśa, sl. desętь, lit. dẽszimt. ~ ř. ἕκατον (= ἕν-κατον, „jedno sto"), l. centum, g. sthn. hůnd proti sti satám, avest. satəm, lit. ozim̃tas (čti š!), stsl. sъto (jež je však onud pův. skýtského). ~ ř. ὄχος („vůz"), l. veho, got. gawigan („bewegen") – avšak avest. vazaiti (3. os, veze), lit. vežù, stsl. vezetъ. ~ ř. κλυτός, lat. inclutus, sti. śrutáḥ; ř. κλέος – sl. slovo

Ke kentumovým (jež mají hrdelnice) patří větve záp. (řeč., lat., kelt., germ.) a tocharština, k satemovým větve geograficky vých. (indoir., arm., alb., slov. a balt.)

Isogloty patřívají jen některým (2, 3..) jaz.

Příkl.: ř. χωραῖς, l. terris – ale proti tomu třeba naše rybám; ~ pro l. a řečt. charakteristický je gen. pl. na -āsōm (θεάων hom., lat. terrārum); ~ dat. a lokativ splynuly v lat. a v řečt., kdežto ve sti. a j. je rozlišení; ~ nom. pl. ř. -αι, lat. též -ai u I. dekl. (χωραί, θεαί – terrae) srov. s naším ryby! To jsou – jak vidno – nápadné shody mezi lat. a řečt. O vztazích lat. a kelt. i slov. a balt. jsem pojednal. – Ale je i shoda mezi jaz. slov. a ~~stir.~~ ársk.: hrdelnice (k, g) před úzkými samohl. [e, i] přecházejí v c, č, resp. dž (později ž); zjevu tomu říká se – jak známo – palatalisace. Srv. peku, péci, prasl. pečetъ se skr. páčati. Než i ve slovníku: „hřívu" zní stslov. griva; totéž slovo s podob. významem („šíj") je i v skr.: grīvā. ~ Ze stejného základu utvořeny jsou výrazy pro „pravý" jen ve 3 větvích: slov. desьmъ, lit. dešinė, sti. dakšináḥ (ř. δεξίτερος, lat. dexter a got. taihswô mají zá-

nad odličný).

Dvojice tyto byly uprostřed velkých skupin (jaz. kentum. a satemových). Ale že ani rozdíl větví záp. a vých. není tak příkrý vidíme ze vztahů slov. (resp. lit.) s germ. Příkl.: U i-kmenů (host, prasl. gostь (z i vzn. měkké jer), hostis) je dat. pl. lat. -ibus (hostibus), ind. -ibhyas (ávibhyas), jemuž se pod. i stirské feraib („e viris"). Avšak proti tomu v témž pádě u týchž km. je ve sl. -mъ, lit. a germ. -m: sl. gostim, got. gastim. U slov, které patří ke kmenům na -o podobně: sl. vlъkomъ, lit. vilkamus, got. wulfam. Proto se kdysi pomýšlelo na germ., balt. a slov. jednotu; tak daleko nyní ovšem nejdeme. Leckteré zjevy dají se totiž vysvětliti též jinak. Na př. indog. *suesr, lat. soror — ale germ. swistar, sl. sestra (*sesra). V germ. a slov. vsouvá se mezi s a r souhl. t, kterýž zjev v sti. a v lat. není. Podobně „ostrov", sl. o-strovъ (*srovъ), ř. ῥέϝω (teku),

sti srávati („téci") zní něm. podobně jako ve slov. se vsunutým t: Strom, germ. strouma. Ale zjev ten není ještě průkazem pro nějakou bližší spojitost, ježto se mohlo fysiologicky vyvinout neodvisle v každém jaz. zvláště. (Je to tak zv. přechodný zvuk (Übergangslaut); cf české „zdralý", „pondrava", ř. ἀνηρ, ἀνδρός a pod.)

Augment má řečt., jaz. árské a arménština, avšak jaz. lat. i jiné větve dalg. zahynouti tomuto prostředku. Ani to není nahodilé, nýbrž lze úkaz vysvětliti geograf. souvislostí. Isogloty shodují se obyčejně také s geografickým rozčleněním větví jaz. Na př. germ. jeví shody s jaz. balt. a slov.

" " " " s árskými.

Skutku, jak jazykově, i geogr. jsou jaz. balt. a slov. uprostřed mezi germ. a j. árskými. Pozorujme i rozčlenění toto:

kelt. lat. řečt. } jež jeví opět shodu
řečt. arm. árština } geogr.

(Styky Kelt. s germ. jsou pozdějšího data; proto je pomíjíme.) Odtud čerpáme zkušenosti pro známost dialektů. V prajaz. bylo již první dial. rozštěpení na jaz., kde byly „hrdelnice" [kentumové] a kde sykavky [satemové] na místo původních „hrdelnic" palatálních (k', g'). Později jevily se u menších či u větších skupin značnější rozdíly. Když obyvatel přibylo, některé části se stěhují; příslušníci jich vcházejí v nové okolí, kde rozdílů přibývá jednak vlastním vývojem, jednak styky sousedskými, jež neomezovaly se jen na kmeny indoeuropské. Vlivy okolí neindoeur. vtisklo často důlež. změny! Devět jaz. větví – jež jsme si geogr. spořádali – bylo pravděpodobně in nuce obsaženo již v prajaz.; ~~jestliže~~ je ~~jich označovaly se~~ byly to jakési ~~asi~~ pradialekty (části prajaz.), z nichž se později vyvinuly skupiny nové. Jazykově i geogr. lze tudíž větve iev. rozděliti takto:

8. arch. DR·HOJER·HLÁSK·

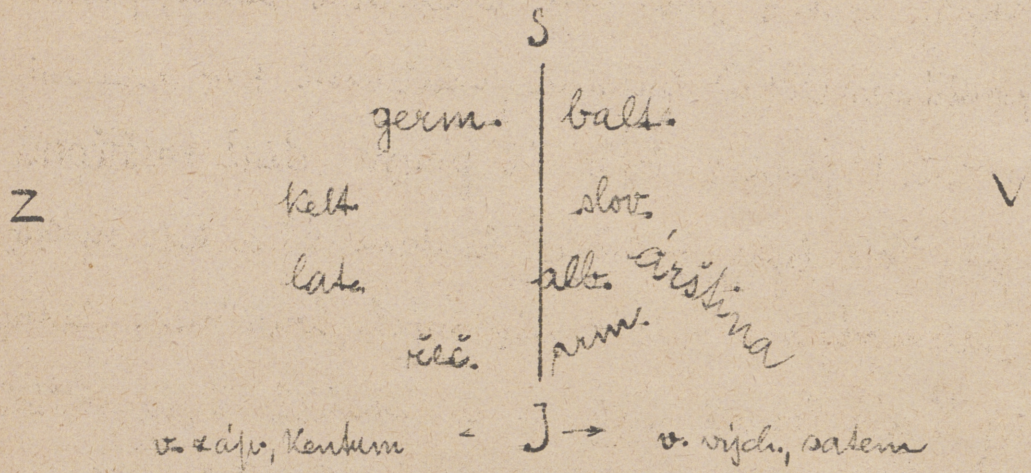

V tomto obraze nehledíme k tocharštině, jež se mu ovšem zcela vymyká. Je jaz. kentumový, který se dostal nějakým osudem na nejzazší východ. Snad přece byla v Asii pravlast prajaz., odkudž se ostatní kmeny mimo toch. odstěhovaly. Ale právě tak jest možno, že se jedna kentumová větev odtrhla a časem odputovala na dalný Východ.

Všechny jaz. ieo. vedou k prajaz., jenž ovšem nebyl též bez vývoje. Známe však v hlavních rysech jeho poslední stadium před rozpadnutím kmenů (strukturou srovnávací). Avšak přece dá se z jeho vý-

leccos tušit. Jednotlivé theorie uvedu při hláskosloví.

Ievr. sousedí od pradávna s jinými jaz. kmeny, na př. ugrofinským a semitským. Proto se sama podává otázka, není-li také tu bližších vztahů. Nedávno Dán Möller dovozoval, že prajaz. iev. a semitský vznikly z jednoho prajaz. Názor učence tak vážného nelze nechati bez povšimnutí. Spisy otázky té se týkající vydal r. 07: Semitisch und Indogerm. (Konsonant.), Kodaň, a Vergl. indogerm.-semitisches Wörterb., Göttingen. ~~Jina monografie~~ Jinou theorii obsahuje Hommelův Grundriß der Geographie u. Gesch. des alten Orients, I. sv. 26 n., kdež mluví se o jaz. jednotě s jaz. kmenem ugrofinským. – I seriosní němečtí učenci přiklonili se k Möllerově názoru. Avšak bezpečně lze řešiti tuto nesnadnou otázku teprv tehdy, až budou jaz. sem. a ugrofin. srovnány aspoň tak, jako nyní jaz. iev. –

Lit.: Herm. Hirt, Die Indogerm., ihre Vergleichg., ihre

Urheim. u. ihre Kultur, I. 05, II. 07, Strassb. ~ Roku 08 vyšlo Meilletovo několikráte již citované dílo o jaz. indoeur., v němž se důkl. pojednává o isoglotách.

§4 PŘEHLED DĚJIN SROV. JAZ.

Teprv roku 1816 bonnský prof. Franz Bopp dokázal příbuznost jaz. ind., (novo!-)perského, lat., řec. a germ. Již před ním – zejm. rozšířením studia sanskrtu – měl o jednotě jaz. tušení Jones (r. 1786). Mínil, že jaz. lat., řecký i sanskrt vyvinuly se z jednoho jaz., jenž neexistuje. Poznal též, že jaz. kelt. a got. jsou téhož pův. jako skrt. Tedy měl představy celkem správné. Krok do zadu vidíme u Friedricha Schlegla, který ovšem nezávisle od Jonesa přišel ve spise „Über die Syr. u. Weisheit der Inder" k nesprávnému názoru, že lat., řečt., něm. a peršt. vyvinuly se ze sanskrtu. Bopp nebyl první, který o jednotě mluvil, ale prvý, který ji dokázal.

Slavný jeho spis vyšel 1816: Ü. das Konjugationssyst. d. Sanskritspr. im Vergl. mit jenem d. ind., lat., griech., pers. u. germ. Sprache. R. 1833 shrnul svá studia ve obsáhlém spise, do něhož pojal též got. a slov.: Vergl. der Gramm. d. Sanskrit, Hend., Griechischen, lat., Litau., Kelt. u. Deutschen. Dílo vyšlo ještě ve 2 vyd. Zajímavý je jeho názor: Kořeny slov jsou jednoslab.; slova vznikla jich skládáním. Chýb. příp. jsou pův. zájmenného. Hlav. předmětem studia bylo mu tvarosl. Na zákl. srovnání konstruoval nejst. tvar, jejž chtěl vyložit. Leccos ukázalo se klamným, avšak sláva jeho, jakožto zakladatele srov. jaz. iev. dokázáním příbuznosti, se tím nestenčuje. Studiem germ., lat., řečt. a baltoslov. přišel v celku k týmž náz. Rasmus Christ. Rask. (Dokazoval, že každá stislandská koncovka souhlasí s jinými konc. ievr.) Jak. Grimm, geniální tvůrce hist. jazykozp. vykládá ve své Deutsche

Grammatik" hlásky a tvary, jež popisuje až do doby nejzazší. Od jeho doby musí být každá gram. historicko-srovnávací. ~~Více~~ Méně než jednotlivosti Boppovy zastaraly etymologie Pottovy (Etymol. Forschungen, 33 a 36, 2 sv.).

Novou epochu vyvolává Aug. Schleicher. Bopp obíral se hlavně tvarosl., ale Sch. všímá si především hláskosloví. Novým je také, že se obíral studiem jaz. živých. Konal obsáhlé výzkumy ve vých. Prusku, v pruském Litevsku. Velmi důl. knihou, Handb. der lit. Sprache, 56, byla lit. vlastně objevena. Ve II. díle uveřejnil řadu pohádek a textů. Ale (proti Boppovi) chtěl zkonstr. prajaz. na zákl. srovnání, takže by z něho bylo lze sestaviti souvislý text. Snažil se sledovat jaz. evoluci. Viděl v jaz. organismus, jenž se vyvíjí jako org. jiné. V době předhist. byla prý největší dokonalost jaz. a bohatost tvarová. (Věřil ve

skládání kořenů jako Bopp. Avšak tvary pra-
jaz. se otírají. Názor jeho, jakoby jaz. evoluce by-
la degenerací, úpadkem, je ovšem mylný. Hlav-
ní jeho dílo: Lomyendium d. vergl. Gram. d.
ingerm. Sprachen (s obsáhlým podtitulem) vyšlo r.
68 v Jeně a pak ještě třikrát. Obsahovalo hlá-
skosloví (větší část!) a tvarosloví. První jazykozp.
pracují hlavně ~~na jaz.~~ se sansk. klas. Teprve v letech 40-50
seznány byly vydáváním védský jaz. a liter.,
tedy fáze nejstarší. Též perské klínové nápisy by-
ly rozluštěny a zobecnělo studium avesty. Důl.
spisy jsou na př. Ahrensova gram. „De graecae lin-
guae dialectis a Zeussova „Gram. celtica" z r. 53,
po mnohé stránce dosud dobrá. Miklosič obíral
se především poměry slovanskými. Filologie slov.,
germ., rom. a pod. sledují ~~vývoj~~ vývoj jazyk jich pa-
mátky až do doby nynější. Jaz. srovnávací jde
však dále: hledá vývoj jaz. ze společného základu.

Nechceme objevit, zkonstruovat prajaz. ani tvary (jako Bopp a Schleicher), nýbrž hledáme jen uspokojivé objasnění. Změny jaz. nejsou nahodilé, nýbrž (zcela) pravidelné. Je již podána zásada bezvýminečnosti zákonů jaz. Že v tom není libovůle, věděli již Bopp a Schleicher, ale připouštěli výjimky a změny sporadické. V letech 60-70 se učení nespokojují již povrchním formulováním. Z mnohého, co pokládáno za výjimku, učiněno nezvratné pravidlo. Tak na př. zdánlivé odchylky od Lautverschiebungu shrnul Karl Werner v zákon. Tak utvořila se škola, jež přijala za heslo:

Hláskoslovné ~~po~~změny dějí se za týchž podmínek, v téže době a na témž místě bezvýminečně. To je škola mladogrammat. Čelní její zástupci jsou prof. Brugmann (v Lipsku), nedávno † Osthoff, H. Paul (Mnichov), americký

badatel Whitney, Leskien (Lipsko) a j. V praxi zdálo se leccos odchylným. Ale ukázalo se, že výjimka byla jen zdánlivá. Hledají se totiž příčiny, nejčastěji v psychologii (zejm. v analogii). Slova spojují se v jisté skupiny. Je-li pak nějaké slovo ~~jiné~~ takové skupiny formálně neb pod. ~~podobno~~ odchylnou, tu přizpůsobuje se associací ještě více. Věc nejlépe osvětlí příklad: pnu – inf. pieti; anal. novotv. pnúti

minu – " minúti

Dosti značný počet analogických vlivů pozoruje-me též v hláskosloví. Této psychologické stránky jaz. evoluce všímáme si hlavně u jaz. mluvených. Avšak ještě jiná závažná okolnost tvořila t. ř. „výjimky" ~~od~~ platných zákonů: slovo mohlo býti přejato odjinud. Při tom nutno bráti zřetel na vztahy jaz. k okolí. Jen tím způsobem bylo na př. konstatováno, že arménština není jaz.

9. arch. DR·HOJER·HLÁSK·

ský, když totiž byly z ní vyloupnuty cizomluvy. To je tedy okolnost druhá: vzájemný poměr a vliv jednotlivých jaz.

~~Třetí~~ Vznikla pomocná věda, jež zabývá se studiem mechaniky mluvidel (tělesného ústrojí jejich) a všímá si, jak se hlásky tvoří. Nové odvětví toto, významné pro školu mladofilolog., nazývá se - jak zn. - fonetika. Dříve zaměstnávalo badatele především tvarosloví a hláskosloví. Teprve [poslední dobou] před nedávnem obrátil se zřetel k syntaxi. Teprve v minulých dvou deceniech dospělo se k syntaxi srovnávací. ~ Rovněž asi před 20 lety počal Bréal studovati změny význ. slov, semasiologii - a našel ovšem spolupracovníky a následovníky.

Nejen zpočátku, nýbrž dosavad ozývají se hlasy odporu, že by zákony byly bezvýminečné; převážně se však svrchu uvedená věta o absolutní platnosti jaz. zákonů uznává. Kodifikace výsled-

ků školy mladogrammatické činí 3 epochu srovn. jazykozp. Je to společná práce Brugmannova a Dellbrückova: „Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen, I. vyd. 86–900. I. d. (hláskosloví) a II. díl (tvarosloví) jsou prací Brugmannovou; III. díl obsahuje výsledky studií srovnávací syntaxe. Dellbrück učinil tu první pokus vůbec v oboru srov. synt. ~ I. díl II. vydání vyšel 98. II. d. má název: Lehre v. den Wortformen u. ihrem Gebrauch, 1. část: Allgem., Nominalkomp. u. Nominalstämme, 2. část pojednává o deklinaci a významu pádů. Jak patrno, není věnován syntaxi díl zvláštní, nýbrž uplatňuje se již v díle II.

Linguistická palaeontologie sestavuje na základě jaz. obraz pravěké kultury iev. pronárodu. Počátek učinil již v letech 50tých Kuhn;

Ve výzkumech pokračují zejména Schrader a Hirt. Pomocné vědy tyto jsou velmi důležity. Lit.: Hlavním dílem je ovšem Grundriß. Výtah z něho, „Kurze vergl. Gram. d. i.-g. Spr. vyšel v l. 02-04 ve Strassb. ~ Pro začátečníky lze spíše doporučiti nově auktorem přehlédnutý překlad německý II. vyd. díla Meilletova: Einführg in die vergl. Gram. d. i.g. Sprache, přel. Prinzem 07. (I. vyd. vyšlo 02, druhé je tudíž na stanovisku novějším). ~ Dellbrück, Einl. in d. Stud. d. i.-g. Sprachen, 5. vyd. Leipzig 08 (Zejména dějiny jaz. jsou důkladné). ~ Rus Porzeziński, Vvedenie vъ jazykověděnie, Moskva 07 (do něm. př. Erich Böhme, Einl. in die Sprachw., Teubner, Leipzig, 10). ~ H. Paul, Prinzipien d. Sprachgeschichte, Halle, 4. vyd. 09. Aug. Fick, Vergl. Wörterb. d. i.g. Spr., 4. vyd. vycházelo od r. 91-908. ~

Z důl. časopisů, hledících ke srov. jaz. iev. uvádím:

Zeitschrift für vergleich. Sprachforschg, zal. r. 1852 Adalb. Kuhnem a odtud jako Kuhns Ztschrft (K. Z.) citovaný. Nyní redigují jej Bezzenberger, Ernst Kuhn a Schulze.

S K. Z. sloučily se „Beiträge z. Gesch. d. deutschen Dichtg u. Literatur, Halle 1874 sl., dle red. Ad. Bezzenbergera zvané Bezzenbergers Beitr. (BB).

Orgánem školy mladogram. jsou „Indogerm. Forschungen", zn. I.F., red. K. Brugmannem a W. Streitbergem, Strassb. 92 sl.

Mémoires de la société de linguistique de Paris, zn. ~~M.L.S.~~ M.S.L., vych. od r. 68.

Wörter u. Sachen (od r. 09 za red.: Meringer, Meyer-Lübke, Mikkola, Murko a Much.)

Anzeiger f. idg. Sprach- u. Altertumskunde. (Příloha I.F. od r. 92, obsahující bibliografii a kritiku spisů, týkajících se srov. jaz. – Beitr. z. Kunde d. igerm. Sprachen, Göttingen 1877 n.

▽

HLÁSKOSLOVÍ

zabývá se část mluvnice, jednající o nejjednodušších útvarech mluvy lidské – o hláskách. Je-li úkolem srov. jaz. zkoumati, v čem se příb. jaz. shodují, co se v nich vyvinulo ze spol. základu, je úkolem srovn. hláskosl. zkoumati, které hlásky příb. jaz. si odpovídají. Konstatujeme-li, že si jisté hlásky odpovídají, pravíme tím, že jsou spol. původu. Jsou-li to samohlásky nestejné, je patrno, že samohl. prajaz. v různých jaz. nestejně se vyvíjela: někde zůstala nezměněna, jinde se změnila tak či onak; případně v jaz. témž jeví se za různých okolností různě. Konstatováním toho jakta dostáváme t. zv. hláskosl. zákony. Takovýmto způs. zkoumá jazz srov.

vývoj hlásek v době předhist. a umožňuje tak výhled jevů, jež nalézáme v době hist. Pak nastává úkol mluv. hist., která má popsati hl. jednotl. jaz. (nebo jejich skupin) od nejst. časů až do doby nejnov. (u jaz. vymřelého až do jeho zániku), ukázati, jak se hl. měnily a změny ty ovšem vyložiti. Tu se srov. a hist. mluv. doplňují: jaz. srov. dodává mluvě hist. materiál k srovnávání, poučujíc o nejst. podobě toho kterého jaz., jaz. srov. podává pak hist. mluv. základ, na němž se má historie toho neb onoho jaz. budovati, tím, že ukazuje na základě srovnání s ostatními jaz., jak se má nejst. dostupná podoba toho neb onoho jaz. k praj., čili podává a osvětluje dobu předhist. onoho jaz. Každá v pravdě vědecká mluv. musí býti historicko-srovnávací (Sr. Gebauerova Hist. ml. jaz. čes.)

Ideální hláskosloví jaz. indoev. by bylo vy-
psání toho, jak se měnily hl. od prajaz. až
do nejnov. dialektů jednotlivých jaz. Ale mluv-
nice jednotl. jaz. nedospěla ještě k prozkou-
mání všech dial.! Mluv. srov. jaz. obírá se pře-
devším starými fasemi příb. jaz., ale ne
výlučně: staré fase jaz. známe nedokonale a
fase pozdější poučují nás leckdy také o dě-
jích starších.

Je otázka, jakými prostředky můžeme
stanoviti, které hlásky si odpovídají, které
jsou ze stejného základu. To poznáváme ze
slov, která si v jednotl. jaz. odpovídají, nebo
ze slov, která jsou ze stejného základ. odvozená;
ale - jak říkáme - etymologicky příb. Tako-
vou příbuznost konstatuje odvětví jazykovědy,
které se obírá výkladem slov, pokud se týče jich
původu, etymologie. Důležitost její je zřejmá

Etymologická souvislost bývá nepochybná, a z takových etym. vyvozené hláskoslov. záko- ny jsou ovšem rovněž nepochybné: sti. bhárati, ř. φέρει, l. fert, sl. beretь bhrātā, φρᾱτωρ, frāter, brater, got. brōþar (Pozn: gótské o není třeba označovati délkou, ježto každé o je dlouhé, tedy na př. brōþar). Jinoby však etymol. souvislost předpokládá jisté hláskosl. zák, které jinak dosvědčeny nejsou a vyvozují se jen ze spojování jí- stých slov; podle toho, je-li etym. ta pře- svědčivá čili nic, také zák. hlásosl, které s etymologiemi takovými souvisejí, jsou prav- dě podobné neb nikoli. Že patrno, že se hlá- skosl. opírá o etym. a etym. o hlsl - a od- tud plyne také nebezpečí pro obé. Má-li být prosloven hlsl zákon, je třeba, by etym. by-

la nepochybná a indukce úplná. Ale někde je pro jistou věc málo případů a lechde slova nekryjí se etym. úplně. Na př. l. paries („stěna") se spojuje s hoř. tuer (tvořiti a p.); z toho by vyplývalo, že tu̯ > p v lat., tak jako du̯ > b: duellum (= bellum; duellum = „zápas dvou"). Pod. sl. socha spojuje se se sti. śākhā („větev"), lit. szakà; pak by kh > ch, což se jinde aspirace ztrácí ve sl. To jsou ovšem věci problematické.

Bylo již pověděno, že obecně téměř se uznává stanovisko mladogram. – bezvýjimečnost zák. hlásek v témže čase a na témž území. Případy, které se zdají svědčiti proti tomuto, t. přír. takové, že místo očekávané hl. nalézáme hl. jinou, jsou obyč. jen odchylky zdánlivé a nutno je vysvětliti. A také již pověděno, že především jest to analogie, kterou se dají odchylky takové vyložiti.

Na př. máme bereš, ač víme, že r před e = ř; ale r je anal. tvar podle 1. os. sg. (beru) a 3. pl. (berou). Proti prasl. pekę máme v dial. peču, ač k jinak před u se nemění; avšak peču je podle pečeš etc.; naopak v rus. dial. objevuje se pekëš podle peku; též v sti páčāmi (m. *pákāmi) je č anal. podle 2. a 3. os. (páčasi, páčati). Nebo víme, že v slov. se měnilo o po měkkých souhl. v e (sr. ten, ta, to — proti neutru je (m. *jo); ale v nové češtině máme bojovati, bičovati dle jiných sloves téže tř. (kupovati a p.). Někdy anal. vůbec zabránila náležité změně, což ovšem nelze dokázati, protože nelze s jistotou říci, zda-li příslušná změna provedena a teprve později per anal. odstraněna. Na př. ř. dat. pl. πόλισι by musil hlsl zníti πολιι, ježto o mě

zi 2 samohl. se vysouvá; ale tu snad působila anal. již před provedením hláskové změny, tvary, kde-σι zůstalo (φύλαξι, ποσί etc.), způsobily, že σ ani v tomto případě nezmizelo. Nebo: ve sl. s po i, u, ne však po a, e mění se v ch: gostь, dat. pl. gostьchъ (pův. su), synъ, dat. synъchъ; dle toho anal. rybachъ. Proti zák. je též σ v ἐπαίδευσα, neboť prav. tvar *ἐπαίδευα by se od jiných aoristů (ἔλπισα etc) lišil.

Druhá věc, která nám může zdánlivé nedůsl. vysvětliti, je slovo, o něž se jedná, není domácí, nýbrž přejaté. Na př. ř. οἶνος, l. vīnum zní sl. vino; avšak ř. Fοι- dává jinak ě (Fοῖδα věd-ě). Odchylku lze vysvětliti tím, že slovo přejato bylo z lat. ~ Nebo v lat. popīna („krčma"), jež souvisí s coquo máme proti

velké vzdálenosti, mění se v jinou neb se úplně ztrácí.

Na př. proti č. spis. farář slýcháme lidové falář k rozlišení podobných hl., legrace (lat. recreatio), lejstra (: registra), almara (: jarmara, lat. armarium). Dissim. působila též ve slově křepel (křepelka, křepelice), jež zní slovácky prepelica, ale rusky perepel, pol. przepiora. ~ K ř. θηράω (loviti) jsou dvě sb. θηρητήρ a dissimilované θηλητήρ; k ř. ἀλγός vyskýtají se adj. ἀργαλέος (a *ἀλγαλέος) („bolestivý"); vedle κεφαλαλγία („bolest hlavy) κεφαλαργία. ~ Č. kaprad" odp. lit. papartis. Někde pozorujeme různý nepravidelný postup. Na př. v ř. jsou dvě adj. téhož významu („malý, špinavý") φαῦλος a φλαῦρος; k nim předpokládáme za pův. tvar *φλαῦλος, je vykázalo dva pochody: k první λ se vysulo:

dence změniti s v r již nebylo.

Posléze zbude ještě vždy řada odchylek, jež se způs. uvedenými nedají vysvětliti. Ale snad i takové případy se časem vysvětlí. Na př. v l. vícesl. slova na -ar, -al ztrácí pův. koncové e (km. i nom. zněl pův. animāli, calcāri, později animale, a po odsunutí e animal.). Ale k familiāris, venālis zní neutr. familiare, venale. Případ ten vysvětlujeme si jako zachování charakteristického konc. e pro dvoj- a trojvých. adjektiva III. dekl. (levis, leve a pod.) Velikou část odchylek můžeme si vysvětliti také nedokonalou znalostí starých fasí jazykových, neboť pokud jsou zapsány, je fixace jejich velmi nepřesná, ježto se pro několik hlásek užívalo často jen jednoho písmene. – Odchylky mají své příčiny, ale my známe přečasto jen výsledek hlsl. změn, ne jejich průběh.

Někdy podaří se uhádati záhonitost zjevů, jež pokládány byly za výjimky. (Na př. odchylky o germ. Lautverschiebungu vysvětleny jsou dle sousedství přízvuku záh. Wernerovým.)

Přes to je ještě mnoho změn, jež nevykazují žádnou pravidelnost. Pravidelny jsou ~~Jsou to především~~ odchylky, jichž základ spočívá v mechanismu mluvidel (na př. v sousedství palatálních souhlásek objevují se palatální samohl. místo velárních a pod.). Nepravidelné jsou zejména změny podmíněné psychickou činností, jelikož nejsou dosud dokonale prohlédnuty duševní a psychologie bývá v takových případech bezradna. Ve to dissimilace, assimilace, meta-these hl. a pod. hl. se někdy připodobňují a jindy rozlišují a to bez určitých pravidel.

Při dissimilaci jedna ze dvou stejných neb si blízkých hlásek, jež za sebou následují, se ne-

qu souhl. p (st. pekę, páčami); avšak sl. je přejato z dial. osko-umb., kde je proti lat. qu souhl. p (quis = pis); krom toho existuje též čistě lat. slovo coquīna. ~ Pod. vysvětlujeme l. rufus (= „ruber, rusý") proti rubeo; osky byla proti některému lat. b souhl. f.; též ve slově rōbigō (místo *rubigo) přejato o z jaz. osko-umb. a tak pod. Tím četné nedůslednosti lze míšením dial. a vlivem soused. dial. vysvětliti.

Po třetí nutno míti na paměti, že změny hlásk. dějí se jen v jisté době, po jejímž uplynutí tendence tu neb onu hlásku měniti přestává. Na př. v lat. -s- > -r- (na př. proti es-se: facere, genus: generis); ale ve slově causa, ač je také s mezi 2 samohl., trvá; ve stl. bylo caussa, později se s zjednodušilo, ale ten,

φαῦλος, 2. druhé λ se dissimilovalo: φλαῦρος.
Pod. vysutí: je ~~v~~ δρυφάκτος (δρυφράκτος k φράσσω [„ohazovati"], ačívím oházený.)

Mnoho nepravid. pozorujeme zejména při reduplikaci: na př. ke sto [stare] je perf. steti m. *stesti (jako k do pf dedi), reduplikované praesens sisto (m. *stisto); ř. ἵστω odpov. *σιστημι; sti je tišthāmi m. *stišthāmi.

Jistou pravidelnost pozorujeme v dissimilaci aspirát: Jestliže se v řečt. a ve sti setkaly dvě apiráty, jedna se zrušila:
*θίθημι: τίθημι, *sti. *dhadhāmi: dadhāmi.
K ř. θρίξ („vlas) je gen. τριχός (m. *θριχος).
V češt. se dial. a lidově často jedna ze dvou blízkých hlásek rozlišuje: písebný (: písemný) darebný (: daremný), vyvrknouti (: vyvrtnouti), seknice (: sednice), zaměstknání (z městná vzniklo dissim. městkná). Pod. sti. ke slově 11. arch, Dr Hujer, Hláskosl.

pálitah*) zní fem. pálikni. – L. annus („rok") znělo pův. atn(us), (dle umb. acnu = annos). Mohli bychom uvést ještě slovo bublina. stsl. bǫblina, ř. πομφόλυξ, což ukazuje na *bhol-bhol, ass. *bhom-bhol. Že tedy možna assimilace velmi starobylá. – Pod. ve sl. koukol, stsl. kąkolъ z redupl. kol-kol, assim. kon-kol; srov. ruské kolokolъ

Tak lze vysvětliti i mnoho v jaz. románských proti lat. Na př. quinque, cīnque a z toho fr. cinq.

Dissimilace je zjev, jejž nelze formulovati v nějaký zákon. Že v souhl., jež se stýkaly bezprostředně; této změně dal Meillet jméno differenciace, kdežto názvu dissim. užívá, jsou-li souhl. vzdáleny. Tu nastává dvojí případ: souhl. zaniká nebo se mění;

*) pálitah = „bledý".

buď se mění první souhl. a druhá zůstává, nebo naopak. – Mluvívá se o disim. progressivní a regressivní dle toho, působí-li do předu či dozadu. V dial. č. se říká bychtář m. rychtář; disim. se první hl., protože druhá je živou koncovkou jak. a nelze ji disimil. O podstatě disim. utvořily se různé dohady. Brugmann říkal o ní, že je horror aequi, t. j. strach před stejnými hl.; avšak nevíme, proč by takový horror aequi byl. Zdá se, že je blíže pravdě Hoffmann-Krayer, který hledá příčinu v tom, že před vyslovením slova už je v mysli mluvícího představa o celém slově a že ty dvě předst. o stejných hláskách splývají. Že pak inervován jistý pochod jen jednou – ač by měl být dvakrát – nebo je druhý pochod zmírněn, což je disim.

Hláska se vynechá jen tam, kde by vzniklo něco neobyč., na př. hiát; všude, kde p[illegible] by nic takového nenastalo, hlásky prý vypadly. Literatura je značná: Brugmann, Das wesen d. Lautl. Dissimil., Lpz, 27. sv. pojednání uč. společn., 1909, str. 141 sl. ~ Jiný výklad je ve sborníku „Festschrift z. 49. Philologenversammlg in Basel," 07. ~ Deutsche Literaturztg 10, str. 27907. ~ Soupis menších čl. v „Anzeigeru" roč. 24., str. 216.

Druhá změna je assimilace, pochod opačný. Rozeznáváme

1. assim., podmíněnou mechanismem mluvidel. Ta týká se dvou hlásek těsně vedle sebe pouách. Na př. lepka (= lebka), hátka (= hádka); zboží se psalo pův. sъ-božije. Účelem jejím je usnadnění práce mluvidel. I v jednotlivých jaz. i dial. jsou rozdíly. Na př. my

říkám schodovati se, na Moravě zhodovati se, v Čechách schoditi, na Mor. zhoditi. Tato assim. nepatří do skupiny změn psychol.

2. Assim. hlásek, jež jsou od sebe vzdáleny. V jaz. mluveném je hojná. Na př. ř. Ἀντίλοχος zní též Ἀνθίλοχος (připodobnění τ κ χ), Γαλθίβιος a Θαλθίβιος; to je assim. regressivní, působící do zadu. Assim. progress. je na př. v Θέθις, jež se vyskýtá vedle Ο Θέτις. – Ale jsou i assim., jež jsou všeobecné. Na př. vedle ř. πέντε lat. quinque; všechny jaz. ukazují na p (panča, pět); tedy patrně bylo i v lat. *penque, z něhož se vyvinulo připodobněním quinque. Pod. ve sl. coquo, sl. peką, sti. páčāmi; ř. πέσσω; v lat. vzn. o assim. ke q. – Zajímavé připod. je ve slov. žhu, žéci; stsl. žegę,

předsl. tvar byl asi *geg. Pod. tvar se nikde nevyskytá, ale máme lit. degū, sti. dáhāmi. Bylo tedy asi pův. též ^deg, jež se však assimil. v ^gego ~ sti. píbāmi a lat. bibo je totéž; p assim. se k následujícímu b.

Ale je i assim. samohl., na př.: říkáme genitivus a genetivus; hláskosl. je ~~obě~~ jen genitivus oprávněno; e druhé slabiky připod. se k e ve slabice prvé. Pod. neglego a negligo. V prodigium je i v druhé slab. oprávněno; ale říká se ádagium; je to totéž slovo, jen předložka je jiná; a ve druhé slabice udrželo se jen vlivem a ve slabice prvé. ~ Homo znělo pův. hemo, což vidíme u nemo, jež vzniklo z ne-hemo. V gen. udrželo se dlouho heminis, ježto nebylo třeba měniti e v o; avšak v nom. assimil. se samohl. k násl. o. Ř. κόνις je lat. cinis (zase připodobnění samohl. v

prvé slab. k následujícímu i). Nihil je vlastně ne-hilum; v nisi čekali bychom záporku ne; pův. bylo asi „nesi". ~ Pod. v círk. slov.: tъnъkъ; tu je tvrdé ъ místo měkk. ь, jež čekáme dle etymol.; ь připodobnilo se k násl. ъ. ~ V st. ruštině je mъně; v círk. sl. mьně i mъně; ъ se připodob. k ě; mъně je tudíž tvar pův.

Mezi takové samohlásk. assim. patří různé Umlauty. [lat. viros, germ. veraz]. Uml. jsou pravidelné a do jisté míry fysiologické. Regressivní assim. není nic jiného než jakási anticipace, progress. assim. je jakési doznívání předcház. hlásky. Tím souvisí assim. s anticipací a dozníváním.

Anticipace bývá častá zejm. u l, r. Sr. české slovo postraňky vedle ~~pravid.~~ lid. prostranky. Tu bylo r anticipací přejato do předcházející slabiky. ~ Pod. v řečt. místo ἔχω : ἕχω, kdež aspi-

přenesena dopředu. Též v lat. viginti vedle vin-
ginti. Stává se též, že pův. hl., jež byla anti-
cipována, sama zanikne. Na př. provaz
jest pův. po-vrazr (jež jeví se na př. ve slově
povříslo). Bylo totiž r antic. – a ve druhé slab.
zaniklo. ~ Pod rec. κάτοπτρον („zrcadlo) má
druhotvar κάτροπτον. ~ Takové změny sou-
visí již s t. zv. metathesí hlásek.

Metathese hlásek je vlastně přemístění
hlásek. Mohou to být jednak samohl., jed-
nak souhl., avšak u samohl. se objevuje zřín-
ka. (Avšak přece pozor. u Homéra samohl.
metath. v ἀπερείσιος m. původnějšího ἀπειρέσιος.

Častěji jeví se u souhl. a sice

1. u souhl., jež stojí vedle sebe.

Př. k vespa, sthn wasfa, lit. vepsà, sl. vosa
Tvar lat. a germ. ukazují, že následovaly za
sebou s a p. ~ „květu", stč. ktvu; ale květr

ukazuje, že bylo kvt, kvtu; tvar ktvu je tu-
díž metath. souhl. ~ řec. τίκτω; τι je re-
duplikace praes.; dále patří τ ke kořeni
τεκ, jako ve sl. τέκνον a j. Čekali bychom
tudíž *τίτκω, ale je τίκτω. ~ Nebo naše
mhla a mlha. Círk. sl. bylo mъgla, z če-
hož je české mhla, místo něhož říkáme
metath. mlha. ~ Proti čes. blecha je círk.
sl. blъcha (pol. pchła).

2. Také se přemístují souhl. od sebe odděl.
Př.: lat. specio (týž km. na př. ve specto)
je podobno řeckému σκέπτομαι, ale v lat.
je spc, v ř. skp. Dle sti. spaśjati je lat.
původnější. ~ Pod. v lit. je kepù proti sl.
peką. Totéž je v řec. ἀρτοκόπος. ~ Proti blъcha
je lit. blusà, řec. ψύλλα; tedy v lit. je bl +
samohl. + s, ale v ř. je psul-, bsul-. Tedy za
12. arch, Dra Hujera Hláskosl.

Jsou též případy omezené na dialekty. Těch je v mluvě ob. mnoho, na př. tolar a toral. ~ Tak i v lit. tolěrius a torělius. ~ Pod. Tyroly a Tylory. ~ Mnohá slova románská dají se tak vysvětlit proti lat. ~

Posléze do této kategorie změn patří takové, které týkají se výrazů, jež byly pův. tvary jmennými a slovesnými, ale staly se adverbii a partikulemi.
Na př. sl. viď vzniklo z vědě; vkládalo se do věty bez spojitosti syntaktické a stalo se z něho jen partikule. Se změnou vnitřní šla i změna vnější. Slovo to stalo se partikulí, v níž se pak dějí změny mimořádné [nevíme, proč se tu objevuje i místo e]. Pod. hle < hledí. ~ „prý" vzniklo z praví, resp. z praviu. ~ Ty

tvary vkládaly se též bez souvislosti do vě-
ty. Z pravi stalo se pray, prej – a z toho
prý. ~ Ta v pol. trza z třeba. ~ V řečt. οἴο-
μαι; místo toho vyskytá se οἶμαι. ~ Tak vyklá-
dáme zjev, že v adv. často odpadá e (na
př. zvlášť m. zvláště, ač je to pův. genit.)

~

Víme, že změny pravidelné souvisí s
fysiolog. stránkou mluvy. Je tudíž tře-
ba všimnouti si mluvidel, bychom pozna-
li, jak vznikají hl. O tom jedná fonetika.
Sievers, Grundzüge d. Phonetik, 5. vyd., Lpz 01.
Jespersen, Lehrb. d. Phon., Lpz 04 (překlad).
Hlásky jsou jisté zvuky, a aby vzni-
kl zvuk, je třeba proudu zvukového, překáž-
ky, jež jej uvádí do chvění a resonance. Mlu-
va lidská je souhrn zvuků. Plíce jí dodá-

vají vzduch. Ten jde do průdušnice, které končí hrtanem (larynx), kdež jsou hlasivky (chordae vocales). Ty se mohou sbližovat neb oddalovat. Mezi nimi je hlasová štěrbina (glottis vera). Jsou-li co možná nejvíce od sebe vzdáleny, vzniká apertura, opak je klausura, zúžení je striktura. Nad hrtanem je hltan (faryngs), k němuž ústí dutiny ústní a nosní. V ústech jsou patro, jazyk, zuby a rty. Patro v přední části tvrdá se s lůžkem zubním (alveolus), vzadu je zakončeno pohyblivým čípkem (uvula). Patro dělí se na tvrdé (palatum) v přední a na měkké (velum palati) v zadu. Postavením dolní čelisti, sestavením jazyku, zubů a pod. mění se dutina ústní – a tím i vnitř. Dutina nosní ústí v hltanu a čípek v indifferentní poloze visí tak, že ústní i nosní dutina je otevřena, ale

může uzavřít i dut. ústní i nosní. Orgány ty zasahují do dechového proudu a tím upravují zvuk (artikulace, článkování); jindy upravují po případě resonanční prostor atd. Při tvoření kteréholi hlásky jsou účastna mluvidla všechna, ale některá jejich část je při tom více význačna; té říká se místo článkování (locus articulationis). Krom toho rozeznáváme stránku akustickou, neboť hlásky jsou též slyšeny; je však méně důl. pro jazykozp. Je však důležito, že často spojujeme akustiky věci fysiologicky rozdílné. Na př. naše obyčejné r je od uvulárního rozdílné, avšak my jmenujeme dle akustické stránky obojí prostě r.

Obyč. dělíme hlásky na samohl. a na souhl. se stanoviska fonetického. Samohl. je hláska, jež může existovati sama o sobě, t. j.

může tvořiti slabiku, souhláska nikoli. Ale dle toho děliti hlásky bylo by nesprávné, protože nezáleží na funkci, kterou hláska zastává; pak bychom s musili považovat za samohl., ježto ve slově pst tvoří slabiku. Ale hledíme k postavení mluvidel v ústech. A tu vidíme především hlásky, při nichž mluvidla nekladou proudu vzduchovému překážek, kterýžto stav nazývá se apertura. Tu nevznikají žádné šumy, nýbrž hlásky, jichž hlavní stránku tvoří tóny. Jsou to samohlásky. ~ Na druhé straně staví se proudy vzduchovému překážky, čímž vznikají šumy – a to jsou souhlásky. Postavení tomuto říká se klausura nebo striktura. Rozlišení není někdy úplně přesné (tak i a j, u a v).

Jde ještě o to, jaké postavení zaujímají

hlasivky. Při samohl. mají hlasivky klausuru, při souhl. je klausura neb striktura, dle čeho se rozeznávají. ~ Jsou-li při samohl. hlasivky oddělený, vznikají samohl. šeptané. Také záleží na postavení jazyka a rtů. Dutina nosní může býti zavřena neb otevřena. V prvém případě vznikají hlásky čistě ústní, v druhém hl. nosové.

Jak vznikají jednotlivé samohl.?

Když je apertura největší, stěny od sebe vzdálený a rovina hlasivek nejnižší, vzniká a. Jazyk vychýlí se jen málo z roviny indifferentní. ~

Když hlasivky podrží touž polohu, ale jazyk se posouvá dozadu a tam se zvýší, takže mezi patrem a jazykem vznikne malá úžina, z níž tvoří úzký, zaokrouhlený otvor, vzniká u.

/.

Čtenář oprav si laskavě tato nedopatření archu prvého až čtvrtého:

str. 7. finský, estonský a. j. [uprostřed]

" 8. arijských (místo asijských) [2. řádek zdola]

škrtni slovo novějí [1. " "

" 10. sti bhrātar-; stsl. matere (je genit.)

" 11. črъnъ; sti. jugám

" 12. lit. vėtuszas; got. þu; sti. ásmi

" 13. čes. tři (místo sl.); sti. dáśa

" 14. shody [7. řádek zdola]

" 15. ποινή (odtud lat. poena)

" 18. od sebe (m. od prajazyka) [1. ř. nahoře]

" 19. dial. MANTROVÝ (jenž zachován ...). ~ dial. mantrový není docela jednotný, tu a tam proráží dialektjiný: ~ Ṛgved ~ jaz. védské prosy se stal lit. [2 ř. dole]

" 20. Pāṇini, Kālidasova, Mahābhāratam, prorážejí

str. 21. PRAKRTSKÉ

" 23. mladším jazykem (m. ml. avestou), [1. ř. nahoře]; teprv od 9. stol., od kt. réž doby má hojnou literaturu [7. ř. zd.]

" 24. Ahurō-mazdå (5. ř. shora)

" 25. zejména jevící se ve slovích původních [5 ř. zdola]

" 26. -ā a -ῑ — dial. dórské

-ā a -ᾱ — " aiolské (č. achajské)

-ē a -ᾱ — " ionsko-att.

" 31. Albanci žijí v Albanii, již. od Černé Hory, v koloniích v Řecku, v Dol. It., v Dalm. a j. ~

" 32. v Praeneste (m. -ě), [2 ř. shora].

Přepsání neb omyly v ostatních arších, jež jsou přehlédnuty neocenitelnou laskavostí pana prof. Hujera, pooprav čtenář ání: (Chyb věcných v nich není:)

13. arch, Dr Hujer, Hláskosloví.

Jestliže se rovina hlasivek zvýší, jaz. posunuje se do předu, tam zdvihne se do výše, tvoří otvor podélný, vzniká i.

Rozdíl mezi u a i je v postavení jazyka. Resonanční prostor při i je vzadu, při u vpředu. To jsou extremy. Mezi nimi je řada jakýchsi přechodů, jež obyčejně shrnujeme v hlásku jednu. Mezi a a hl. i hláska e, mezi a–u je o.

Řekneme-li e, o, zahrnujeme tím tedy celou řadu hlásek, z nichž některé jsou blíže a a jiné blíže u. To lze znázornit:

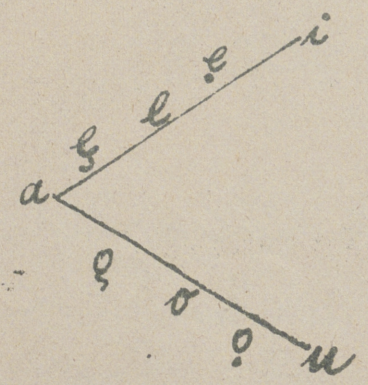

ę = e otevřené, ẹ = e zaoř.;
pod. ǫ = o " , ọ = o "

Tolik všeobecně o normálních samohl, jež mají

samostatné článkování. Ale jsou ještě samo hlásky, jež nemají samost. artikulace, nýbrž mají artikulaci kombinovanou; tak vzni hají samohl., jimž se říká někdy lomené aj.

Tak na př. je-li jazyk nastrojen na i a rty na u, vznikne ü, nebo rty na o a jazyk na e, vzniká oe (ö).

Každá z těchto hlásek může býti vyslo vena s otevřenou dutinou nosní. Tak vzni hají nosovky ą, ę, į.

Dlužno bráti zřetel také na různé trvání samohl. (ā, ă). Říkává se jim samohl. úz ké a široké; úzké jsou e a i; široké a, o, u, protože při nich je dutina ústní v-přední otevřena.

Dále rozeznáváme samohl. palatální (předopatrové) a velární (zadopatrové).

Že též možno vysloviti samohl. takto že

při jedním proudu vzduchovém vysloví me 2 samohl. najednou. Tak vznikají diftongy, resp. triftongy. Theoreticky je možno spojení kterýchkoli samohlásek Ale nejčastěji bývá druhou součástí di ftongu i n. u. Tak ai, ei, oi, ui. (i je vokál průvodní, netvořící slabiky). Diftong iii je dosti řídký, ale objeví je se v lit. (paskuĩ; vilkuĩ) a v dial. ně meckých (Luitpolt). Podobně au, eu, ou, iu (iu může být iu n. iu).

Že též možno, že i a u jsou napřed ia, ie, io, avšak tu nabývají povahy kon sonant. a proto se tu neuvádějí. Rozdíl je ten, že v prvních příp. je slabičný dů raz na prvním komponentu (ai), kdežto zde na druhém (ia). Prvé skupině se říká padavé diftongy (fallende D.), dru

hé jsou stoupavé (steigende D.)

Na př. o-u̯o-ŭo̯-ū (hadóv-hadů). Takový dftg iu je znám též u nás: našu, našiu, naši. – Obyč. se mluví o prvé řadě.

První komponent dftgu může býti též samohl. dlouhá a pak se mluví o dftgech dlouhých. To je ovšem zkrácené rčení, proto že je každý dftg dlouhý! Jsou to āi, ōi, ēi. Vyskytají se dosud na př. v (allemánštině) allemánském dial. [lāuf, brēit]. Ř. θεᾷ znělo po jistou dobu θεᾳι; později ι oněmělo, ale udrželo se v subskripci.

Ovšem nemusí být jednou ze dvou součástek vždy i n. u. Je možno – jak řeč. – pojení kterýchkoli 2 samo-

hlásek. Na př. ᵉa, které se v hlaholském písmě píše jako ja.

Které hlásky z uvedených měl pra-jaz.? Musíme předpokládat, že měl ă, ĕ, ĭ, ŏ, ŭ, jež mají – jak řeč. – samostatnou artikulaci. Kromě toho měl ještě jednu samohl., jejíž kvalita ani artik. nedají se přesně stanoviti. Že však ji nutno předpokládati, osvětluje na př.

l. ago, ř.	ἄγω, sti:	ágāmi
pater,	πατήρ,	pitár-
status,	στατός,	sthitáḥ
—	θυγάτηρ,	duhitár-

Musili bychom předpokládati, že tu bylo pův. a, jež se v sti změnilo v i. Avšak je patrno, že je tu hl. jiná, jež v evr. jaz. splynula s a, ale v ind. se jeví jakožto i. Jaká to samohl. byla ne-

lze určiti, ale soudí se, že to byl „murmelvokal" (bez určité artikul.), označuje se ə a říká se mu šva indogermanicum. Vyskytuje se ve slabikách nepřízvučných a byla asi artik. tak, že mluvidla byla v klidu a v činnost uvedeny byly jen hlasivky, asi tak jako na př. něm. Gerbe, gegeben.

Vedle těchto samohl. mohly touž funkci, t. j. tvoření slabik, zastávati některé souhl.; jsou to m, n, l, r. Mají-li funkci samohl., značí se m̥, n̥, l̥, r̥. Říkává se jim nasales sonantes a liquidae sonantes. Diftgy měl prajazjen ty, ježto ty měly druhou součástí i n. u. Systém dftgů byl tedy

ai, oi, ei, əi

au, ou, eu, əu

Můžeme sem též řaditi em, am..., ēn, ān atd. když vidíme, že m, n, l, r zastávají funkci samohláskovou. Taková spojení jsou též dftgy.

i, u, r, l, m, n nazývají se často polosamohl., ostatní samohl. pravé. Tedy prajazyk měl jen dftgy, jež vznikají spojením pravých samohl. s polosamohl.

Dále nutno podotknouti, že samohl. dlouhé a všecky dftgy měly již v prajaz. dvojí výslovnost. Je to ona dvojikost, kterou nalézáme v řečt., kdež se jeví rozdílným přízvukem: akut a gravis; pod. v litevštině, kde nalézáme v slabikách dlouhých dvojí přízvuk, totiž <u>ražený</u> (gestoßen, ˈ) a <u>tažený</u> (geschleift ˈ): ˈ na dlouhých, ˈ na krátkých. Taková dvojikost je i v jaz. srbskochorvatském: ˈ na krátké, ˆ, na dlouhé. Tedy délky se tu vy-

slovují též dvojím způsobem jako v li-
tevštině. ~ V jiných jazycích tato různost
také bývala. Vidí se na př., že jedna a
táž dlouhá samohl. se různě vyvíjí, což
právě na onom rozlišení je v závislosti;
mohlo být na př. ā a ã. Tedy řečt., lit.
a slov. jaz. ukazují na dlouhých slab.
~~dlo~~ dvojí přízvuk, vysvětlitelný jen růz-
nou výslovností, kterémuž zjevu se říká

intonace

a je patrno, že v prajaz. měly dlouhé
samohl. intonaci raženou a taženou.
To není přízvuk, avšak my známe ten
zjev jen u slabik přízvučných. Že se
jevila ta různost i u nepřízvučných,
je patrno z řech. οἴκα a οἶκα: není tu
hlásk. rozdílu, ač je přízvuk různý). To

se vysvětluje nyní tím, že <u>οι</u> v koncovce nemělo stejnou výslovnost. Že tu bylo οῖ tažené, vidíme z jiných případů, jako Ἰσθμοῖ („na Isthmu"). ~ Οἴκοι se vyslovovalo raženě, οἶκοι taženě. <u>V čem</u> záležel rozdíl, není známo. Znesnadňuje to okolnost, že lit. výslovnost bývá udávána různě.

Ale lze říci toto:

1. Vidíme, že tažená intonace bývá ve slabikách, jež vznikly již prajazykovou kontrakcí (na př. Ἰσθμοῖ :- ο+ι se stáhlo již v prajaz. v -οῖ). Že je to intonace stará, svědčí lit. namẽ („doma"); ẽ se vyvinulo z οῖ a má touž inton. jako řečt. ~ Pod. dat. pl. ἀγαθοῖς (tažená inton.); tomu odpovídá lit. instrum. dëvaĩs [koncovka vznikla z kmene o-, k němuž přistou-

pila koncovka jiná; obě se stáhly ve sla-
biku jedinou). ~ Neb ř. dat. sg. -ῷ (θεῷ)
má paralellu v lit. paskuĩ. ~ o+ai > oĩ. —
Také na př. gen. ř. θεᾶς proti lit. mergõs
(„dívky"); (kmen končil v -ā, koncovka
gen. byla samohlásková; toto ā stáhlo
se se samohl. v ᾶ). Pro potvrzení mož-
no uvésti pozdější zjevy, na př. řecké
τρειες → τρεες → τρεῖς a p.

Resultát: slabiky kontrahované mě-
ly intonaci taženou.

2. Tažená inton. vyskytá se v přípa-
dech, kde již v prajaz. odpadly sou-
hlásky m, n nebo r.

Stačí srovnati ř. ἄκμων s lit. akmũ
(ů < ō); řečt. ukazuje na koncovku
-mṓn, lit. na -mõ; ještě v prajazy-
ku se vyvinulo vedle mṓn - mõ.

Pod. při r: l. mātēr, lit. motē̃; ř. θυγάτηρ – lit. duktē̃ („dcera"); lat. soror – lit. sesū̃ (sestra).

Předpokládá se, že se dálo totéž, odpadlo-li ~~samo~~ souhláskové i̯.

Tedy vidíme, že intonace je náhradou za ztrátu. Též při jakési synkopě se objevuje. Z oněch případů lze souditi, že délka tažená byla delší než délka ražená. S tím se shoduje, co jsme řekli při οἴκοι a οἶκοι. Vyjadřuje ~~se~~ to tak, že délka tažená je trojdobá, ražená dvojdobá. Samohl. jednoduchá má jednu moru (˘), ražená dvě (˘˘) a tažená tři mory (˘˘˘): a̯, ā́, ā̃.

Tím se vysvětluje okolnost, že v lit. a germ. máme v slab. koncových za ražené délky samohl. krátké, avšak

za tažené samohl. dlouhé. ($\underset{\smile\smile}{\bar{a}} \to \underset{\smile}{a}$, avšak $\underset{\smile\smile\smile}{\tilde{\bar{a}}} \to \bar{a}$). To je na př. v nom. sg. ā-kmenů (χώρα, terra) lit. rankà („ruka"), got. giba („d. Gabe"). Krátké a vysvětlujeme raženým ā́, které tu původně bylo.

Srovn. ř. φέρω s lit. vedù; že je v lit. u se vysvětluje také tím, že se délka ražená krátila. ~ Opačně: vilko je svým původem ablat. Ten měl inton. taženou – a proto se v lit. objevuje délka. ~ V gotském undaro je o též dlouhé za pův. inton. taženou. Ještě uvedu lit. akk. sg raũką a gen. pl. raũkū (v akk. byla konc. -ā́m ražená, v gen. pl. byla konc. tažená).

Říká se též, že int. tažená je dvojvrcholová, ražená jednovrchol. (v –).

O tom pojednal u nás Zubatý (Listy fil. roč. 23, 1896, str. 189 sl a 444 sl. ~ Později

Janko, Soustava dlouhých slabik koncových ve st. germánštině, Pr., 03, str. 19 sl.

Přízvuk.

Ve slově může býti slabika pronesena vyšším neb důraznějším hlasem. V prvém příp. je přízvuk melodický, ve druhém exspiratorní. Řečt. měla převahou přízv. melod.; pod. i lit. a srbsko-chorv. My máme přízv. exspir. jako lat. a j.

Pro stanovení prajaz. přízv. jsou důl. jaz. řecký, lit. a slov. a jaz. indický, který označuje přízv. již v nejstarších památkách. Ve sti. je přízv. volný, t.j. mohl být na kterékoli slabice. Jinak tu není rozdílu mezi akutem a cirkumfl. — avšak tu

je opět důlež. řečtina, v níž však je přízvuk vázán na poslední tři slab. (na př. v ř. je φερόμενος, kterýžto tvar zní sti. bháramānaḥ). Ovšem pro stanovení místa přízv. může přijít řečt. v úvahu jen když jde o slovo tří nebo méněslabičné. (Na př. πόδος, ποδί již prozrazuje důležitý zjev – a ježto se s ním potkáváme i ve sti, vidíme, že bylo v prajaz. takové pošinutí přízv.

Přízv. litev. je též volný, pohyblivý. Totéž slovo může býti v gen. jinak přízvukováno než v nom. Lit. přízv. je velmi důl., ježto obsahuje všechny tři momenty pro přízv. důležité. ~ Ze slov. jaz. jsou v tom ohledu důl. ruština a srbsko-horv. Rušt. má přízv. pohyblivý, dále není vázán – a rušt. také dává v někt.

přípr., jaká byla pův. intonace. Na př. „vrána" zní lit. várna, rus. voróna. „Čes. „vraný" je lit. vařnas, rus. vóron. Srovnáme-li tyto případy, vidíme, že je přízv. na první slab. při tažené a na druhé při ražené intonaci.

Pův. tažené délky se zachovaly v chorv. vát. V chorv. vrân je délka zachována s intonací, kdežto délka ražené intonace je zkrácena: vrâna.

V češtině něht. délky ukaz. též na int. ražencu. Lit. vařnas, várna; rus. voróna, vóron, čes. vrána, vraný. Slovo havran, patřící do téže skupiny, ukazuje na int. tažencu.

Ostatní jaz. sev. ukazují k místu. Lit. příz. je jednotvárný, na 3. neb na 2. sl. od konce; ale pův. byl jiný, totiž na sla-

bice prvé. Samohl. ve slabikách nepřízvuč-
ních se oslabují. Ale oslabení toto vídá-
me i ve slabikách, které mají přízvuk:
fácio, conficio (ukazuje na pův. cónfi-
cio, ježto by jinak nenastalo oslabení)
Pod. sídeo, obsídeo (pův. óbsideo), praesídi-
um; státuo, instítuo; fáteor, confíteor
a j. Ale ani to není stav původní;
pův. byl totiž přízv. pohyblivý, pak
teprv na slab. proní – a posléze se po-
sunul dále ke konci slova.

Ani germ. neměla pevného přízvuku,
což ukazuje jasně zák. Vernerův: Neně-
lé spiranty přecházejí v jasné (znělé) jen
tehdáž, když nebyla slab. předcházející
ní přízvučná: b, h, s, ƀ přech. ve znělé
(z, ð [: d]), jen po slab. nepřízvučných.

15. arch Jra Hujera Hláskosloví.

To dává tušiti na místo přízvuku. Qualitu přízvuku lze rozpoznati často v koncovkách: tažené jeví se též délkou, ražené krátkostí slabikovou. ~ Podobně i ketština osvětluje pův. přízv.

Je patrno, že prajaz. přízv. byl melodický s převahou nad exspirator. Pokud se týče místa, byl volný (jako v sti., lit., stslov. i germ.; ne vázaný jako v řečt. a v lat.; na př. πούς, ποδός však také nasvědčuje pův. volnosti přízv.). Ani v témže slově nebyl vázán; některé pády měly přív. na kmeni, jiné na koncovce, jako na př. již uvedené řecké πούς (ποδός, ποδί, πόδα).

Intonace slabik byla ražená a tažená, čímž byl ovšem přízvuk dvojí: buď stoupavý při délce ražené, t. j.

zvyšoval se ke konci trvání; — nebo byl klesavý, t. j. na začátku silnější a ke konci oslabovaný, a to při délce tažené (při níž mohl býti též přízv. stoupavě-klesavý). Na př. voróna v rušt. (oro je zástupcem pův. jedné slabiky) na poč. přízvuk není — ale pak stoupá; avšak při vóronr přízv. padá. ~ V ř. τρεῖς (τρέες) začátek akcentován, pak klesání: na tažené přízv. klesavý! ~ V lit. naopak: na délce tažené jeví se přízv. stoupavý; na př. vařnas. Tolik o prajaz. a iev. přízv. slovném.

Avšak ve větě jsou některá slova zvláště přízv. i mluvíme také o přízvuku větném. (Na př. větu oznamov. vyslovíme jinak než tázací neb imperativní a pod.). Podle toho rozeznáváme pak

slova plnopřízv., slabě přízv. a nepřízvuká.

Při slovech enklitických přízvuk předcházel: δός μοι, dej mi.

Proklitická patří ke skupině slov, kde přízv. následoval. Tak všechny spojky mají (v č.) proklisi; ale „a" je vždy bezpřízvuké. ~ U zájmen mají některé jaz. jen tvary bezpřízv. Bez přízvuku je na př. naše mi, ti, si; ř. μοι, σοι, οι; sti. mē, tē; slova ta si odpovídají i hláskoslovně, z čehož usuzujeme již na prajazykové *moi. Že sl. „mně" je plný tvar, jakož i v ř. ἐμοί, μοί a v sti. máhyam („mně"), túbhyam („tobě"). ~ Tvary enkl. byly již v prajaz. ~

Některé partikule jeví se jen enklit., bezpřízvuké. – Př. lat. -que, ř. -τε, sti. -ča, kteréž tvary ukaz. na prajaz. *q^u^e. ~

Podobná partikule je -ge, na př. řecké ἐμέ γε (psáno též ἔμέγε), germ. akkus. mik („mis", k z pův. ge). ~ Pod. -ve (Sti. -va) v lat. sive (sīve) a p.

Verbum finitum bylo iev. pův. asi enklitické. Přízv. byl totiž na počátku věty, kde dle logického spořádání (podm. sloveso ...) bylo zpravidla subst. Avšak sloveso bývalo přízvukov, byl-li na něm důraz (po negaci, po praeverbiu (adverbiu). ~ Minulost mohla (ale nemusila) býti označena augmentem. Tu pak pozorujeme zajímavý úkaz, že přízvuk se posunuje od konce do předu, avšak augment nikdy nepřekročuje. Na př. ř. λείπω, impf. ἔλειπον, prajazykově *é lei- : tož přízvuk byl na augm. a sloveso bylo bez přízvuku. Pod.

sti bhárāmi, ábharam („nesl jsem") To je úkaz starobylý, že praeverbium, partikule jsou přízvukovány, ale slovo je samo bezpřízv. Na př. lit. „nésti" 1. os. sg. neszù; „přinesu" zní ãtneszu, zápor „nenesu" je nèneszu. ~ Pod. věc se zachovala v řec. οὔ φημι. ~ Bylo-li slove, so ve větě vedlejší, mělo asi plný přízvuk.

Vokativ je jaksi věta pro sebe (proto bývá označován čárkou; i jiné zjevy na to ukaz.). Jev. byl přízvukován jen tehdy, byl-li na počátku věty; v tom případě měl pak přízv. vždy na prvé slabice. (Na př. ř. πατήρ, vok. ᾧ πάτερ; γυνή, γύναι; θυγάτηρ, θύγατερ; Ἀπόλλων, Ἄπολλον.

Slova, která obsahovala bližší určení pojmu, vyjádřeného subst., byla přízv.

Na př. Neapolis: přízvuk. byla součástka, která pojem blíže určovala, t. j. nea-, tedy Νεάπολις; pod. decémvirī, sthn. mittendag (něm. Mittwoch).

Vokalismus.

Budeme si všímati vývoje 1. samohlásek, 2. dvojhlásek dlouhých a 3. dvojhl. krátkých *) v jednotlivých jazycích ier. a srovnáním, která hláska. jaz. jednoho odpovídá hlásce jaz. jiného v týchž slovech, ukážeme, jaký asi byl stav vokalický v prajaz. – v souhlase s definicí, kterou jsme podali v čele přednášek o srovnávacím hláskosloví.

*)

i a u jeví se všude stejně, pomněž tak ī.
Ve slovanštině místo i máme o, jaká to
byla hláska, je těžko říci; byla předopatro-
vá, velmi lehko odpadala, výslovnost
její kolísala mezi i a e. Ku př.

vidhávā, l. vidua, got. widuwo, (sthů. wi-
tuuva) sl. vьdova ř. ἠίθεο

-mi: ásmi, ř. ἐμμι (εἰμί), lit. esmi
slov. jesmь

minuo, minus v ř. μινύθω, got. minus
sl. mьnьjь („minor")

V Koncovce 3. osoby -ti Koncové -i buď od-
padlo, jinde, kde se udrželo, je to Kon-
covka vedlejšího času. Ku př:

-ti: asti, ř. ἐστὶ sl. jesto

bharanti, φέροντι (φέρουσι) sl. berąti

Dlouhé ī jeví se všude ve stejné podobě, je-
dině slovanština činí tu výjimku. Ku př:

ǧīvas l. vīvus, lit. gývas sl. živъ.
vīrás l. výras, slat. vir, got. wer.* ueros
trī́ l. trīginta l. trýlika čes.* tři
(v litevštině ý = ī).

Krátké u jeví se opět všude stejně, vyjímku činí řečtina, kde za ide u se vyskytuje v, a slovanština, kde za u se objevuje tvrdé ъ; byla to hláska krátká, za dopatrová, kolísající mezi u a o. Ku př:

snušā́, ř. νυός, l. nurus sthn. snur slov. snъcha, arm. nu

mádhu, μέθυ, lit. medus, sl. medъ

jugám, ζυγόν, iugum, lit. jungas got. juk

supták ὕπνος, slov. sъnъ

Dlouhé ū objevuje se opět jako ū, v řečtině ῡ, ve slovanštině y, albánština má z dlouhého ū ü a palatalisací i. Ku př:

dhūmáh θῡμός, fūmus, dymъ

16 arch. dra Hujera Hláskosloví.

mūš, ř. μῦς, l. mūs, sthn. mūs slov. myšь, alb. mī (z *mii)

τύνη l. tū, stisl. pú slov. ty stir tū

Jsou ale přeci některé změny. Tak ku př. i v latině mění v e před r, které vzniklo z původního -s. ku př:

cini-s, gen *cinis-es > cineris

serō < *si-sō.

(Dirimō má dir- podle dis- v četných slovesech.) Jindy i (zase v latině) se mění v e na konci slova, (pokud ovšem zůstalo zachováno); tak na příklad:

marę, kmen mari- (maria, marium) sthn. meri

antę = ř. ἄντι, stind. ánti, rūrę < *ruri

V germánštině přešlo i v e (otevřené) před r, h (tento případ specielně v gotštině) got. wair = lat. vir. V západní a severní germánštině přešlo i v otevřené e (ë)

sthn; stsas; ags. wer, stisl: verr <* uiros
" " nest <* nizdhos (lat nīdus, sti nīḍás,
" wehsal : lat. vicēs.

Změna tato však nenastala, byla-li mezi oběma samohláskami skupina nosovky + kons. nebo nosovky + i. Ku př:

sthn. wintan, bitten = got. bidjan
Podobně je tomu i v keltštině; i zde přechází v e před a, o, (vyjímaje před nd = nn) ku př:

fer <* u̯iros = lat. vir, g. waír a t. d.; ale genitiv jest fir (<* u̯irī)

nett <* nizdos = lat. nīdus, stind. nīḍaḥ.

následovala-li ale skupina nd, změna nenastala: Vindo-bona; stir. find, finn = bílý

U. V latině se měnilo u v o před r, které vzniklo z původního s. (Jakýsi parabolismus.) -is- > -er-, -us- > -or-. Ale zde je to problematické. Uvádí se jediný př

Snad: forem < * bhu̯sēm (není-li z * bhu̯ēsēm)
nora vedle nurus < * snusos, (o může mí-
li podle socrus.) Snad se tato (these) změna pra-
ktikuje jen v enklisi, věc je dosud nerozhod-
nuta.

U v germánštině. V gotštině se mění u̯ v o̯
před hláskou r̯, h̯, ku př:

daúr < * duran, ř. πρόθυρον, sthn. tor.

daúhtar: duktē, ř. θυγάτηρ, dūhitā.

V západní a severní germánštině mění se:
u̯ v o̯ před a̯, ō̯, ē̯, nenásleduje-li za
ním skupina nosovka + konsonant nebo
nosovka + j:

sthn. to̯r : got da̯úr

" jo̯h : " ju̯k, : ξυγόν, ju̯gum

Podobně se dělo i v keltštině, u̯ dávalo
před a̯, o̯. Ku př:

tomu̯n, gall. du̯bno-, slov. dъno, lit. dubùs
(hluboký).

Ve slovanštině u dávalo ъ, ale toto ъ vždy po -j- přecházelo v ь (jeř). Ku př:

jugum, jugám > *jъgo > jьgo, jho.

plěvą < *(s)pi̯nu̯o-, lit. spiáuju, lat. spuo.

ū ve slovanštině se mění v -y-, toto ale po j přechází v i (analogicky se změnou ъ v ь)

šiti: lit. siúti, stind. sjūtiḥ (šití)

pliną < * pli̯ū- [sj dalo š]

Samohlásky a, o, e.

Samohlásky a, o, e nejsou tak rozlišeny v jednotlivých jazycích, jsou jazyky, které rozlišují jen 2 nebo mají dokonce jen jednu

e, o, a (kelt. lat. řečt. armen.)

e { a / o (germ. lit. slov. alb.
[a] [a] [jen o] [a]

a (jazyky arské: sti, staroperský a avest.)

Toto rozlišování hlásek právě rozhodlo, že armenština není jazyk arský.

Podobně je tomu i při těchže hláskách

dlouhých.

Jak tomu bylo v prajazyku? Je možno a priori, že prajazyk měl 3 samohlásky, někde a a o splynuly dohromady, nebo někde jinde splynuly všechny tři samohlásky v jedinou. Jest ale také možnost, že byla jen jediná hláska a ta že se rozložila, na př. a se rozložilo v o + e. Tato these se držela dosti dlouho, zastával ji ku př. ještě Schleicher. Staroindský jazyk považován byl za nejbližší prajazyku, a tu se dokazovalo, že hláska jedna rozštěpila se někde ve dvě jinde ve tři. Ale později v druhé polovici 19. století se ukázalo, že ve staroindštině jsou stopy, že i tu byl činěn rozdíl, že původně ani zde a jednotnou samohláskou nebylo. Poznalo se to podle toho, že před některou samohláskou hrdelnice zůstávají beze změny, jinde se mění v č (ja-

ko slovanská palatalisace.) Tak ku př. v sti: je kas (od kmene quo jako quis) ale proti latinskému que má staroindský jazyk ča, latinské coquit je sti: pačati: Latin genus, řecké γένος je staroindsky ne g - nýbrž ǵ(ʹ)ánas. Srovnáváme-li tyto příklady, vidíme, že po a následuje všade č nebo že tam, kde v jiných jazycích je e. (pačati slov: pečeť, Tolik všeobecně, přistoupíme nyní k hláskám jednotlivým.

e. Máme kořen es- (býti) lat. est, řecké ἔστι slov: jestъ (j je jen ve slov: prothetické,) lit. ěsti, got. ist (v gotštině se totiž každé e změnilo v i.) sti: ásti: bher-(nésti) φέρω, lat. ferō, slov: berq. Gotština zde má e (baira) (v gotštině se totiž e před r, h drží.) armen: verem.

Záporka slov. ne lat. ne-scio, liter. nè, got. ni, kelt. ne-ch. (někdo) sti na (místo e je a.) V albánštině e dalo měkké jě na př. muž je ner. ἄνήρ.

Pokud se týče změn tohoto e v jednotlivých jazycích jest si třeba všimnouti předem latiny. Především je zajímavo, že v praitalštině už se změnilo e v o když stálo před následujícím v (e/u).

Příklad: novus, řecké νεϝος sanskr. návah

tuus z* tevos, suus ze seuos.

Jiná změna je poměr v latině. Latinská skupina sue dala so. (Srovnáním jsme poznali, že lat. soror z* suesōr, sti svásā, g. swištar, sestra.

Somnus; sti svapnah (v latině se mění p před n v m) stisl. svefu (koncovka odpadá) prajazykově *suepnos.

Latinské e se měnilo v o před l. latinsky holus, gen. holeris. (us je z býva-

Latinské e se mění v o před t (třídým, hrdelným l)

l. holus, holeris (zelo je, české zelé a zúžením e v i „zelí"

ǵh < h, z, us je z bývalého os, *ǵhetōs, vedle tvaru holus je rovněž zachován tvar helus, zde l je měkké.

lat. colo, colere, řecké πέκομαι, takovéto -ol- se měnilo v -ul-, následovala-li ještě jedna souhláska, máme proto v perfectu cultum. Případů takových je mnoho.

Jinde latinské -e- se mění v -i- před hrdelnou skupinou (nosovka + hrdelnice). Ku př: řecké πέντε lat. 17 arch. dra Hujera Hláskoslovi T.

quinque (e dalo i před n + q(ue)

ř. ἐν lat. in: to hlavně ve složeni-

nách: ἐν-κ-λίνω - inclino

Podobně se děje před hrdelnou sku-

pinou gn: decet, decere, adj. di-

gnus; dohaduje se, že z legere

vzniklo lignum.

V latině všechny samohlásky se mě-

ní v nepřízvučných slabikách ote-

vřených v i, v zavřených v e.

a o e	e	i

e ve slabikách otevřených, nepří-

zvučných se mění v i, v zavřených

zůstává:

sedeo, obsessus; obsideo

[illegible] deprimere

lego, colligo

Tytéž změny se dály při a i o.

Beze změny zůstalo e, předcházelo-li i.

lien, lienis (jakási dissimilace) „slezina".

E v germánštině.

V pragermánštině zůstalo celkem beze změny.

Podobně jako v latině e před nosovkou a hrdelnicí se měnilo v i děje se i v pragermánštině.

πέμπτος, slov. pętъ, got. fimfta, sthn. fimfto.

got. bindan, sthn. biutan, lat. offendimentum (lano, podbradek)

Před kons. i dávalo e i. Byla tedy tato změna e-i = i-i = i-j

ku př: lat: eam * eiām, got. ija
tři; preis, * treies, germ. prijis
staženo v ī.

Vyskytla-li se skupina:
e + Konsonant + i,
nastala opětně změna e v i; ku př:
ř. ἐστι = ist. lat. medius = got. midjis
V gotštině, když už se tato Gla oddělila od ostatních, měnilo se každé e v i.
got. niman, sthn. neman, ř. νέμω.
podobně got: swistar: swester, sestra.
V sthn. se e změnilo v i ještě před následujícím -u.
lat. septem g. sibun, sthn. sibun.
V jazycích baltických se dála podob-

ná změna, jenže s jakýmsi omezením.
Tam totiž e+v se změnilo v o+v.
Podobně se tak děje ve slov. Následujeli zadopatrová samohláska, nastane změna, následuje-li předopatrová, zůstává e.

e+u dává ov (následujeli zadopatrová)
novъ; plovъ ř. πλέω (πλέϝω)
ř. κλέος slov. slovo, v gen. slovese (mělo by vlastně býti slevese.)

Praslov. e+i, e se mění v ъ (jeř).
ei dává ii a toto ъj
"3, trъje, * treies, sli trajáh. (nestažené)
Slovanské e+n+konsonant (vyjímaje j) dává nosovku: πέντε pętь
slov. e+{r, l}+konsonantické t dávají

dvě charakteristická paradigmata po všechny takové skupiny:

tert telt (na konsonantu nezáleží)

Změny v „tert-telt" skupinách byly již v praslovanštině, pravděpodobně se zavřené slabiky těchto skupin nesnesly. Výsledky změn známe, jsou v různých slovanských jazycích různé.

již. slov. jaz. a čest. třět
tlět (přemístění)

uniština teret
telet

*merti, mrěti, čes. mřěti, nč. mřěti

ἕλκω, velkú, vlekę-

Podobné změny při skupinách tort a tolt.

Samohláska o.

Tato samohláska má mnohem více od-

chylek. V jazycích árských objevuje se vždy jako a, ve větvi germánské, a baltické, rovněž i v jazycích slovanských zůstává o. Ve staré indštině prý bylo za původní o ā, ale toto je hypothesa: γǫ́rυ – gamu

γέγǫrε – gogana

Takových příkladů je několik, některé takové případy lze jinak než touto hypothesou vysvětliti. Blankenstein napsal spis o stupňování, předložil zde všechny případy těchto změn o: ā a ukázal, že věc je nejasná, že hypothesa tato nesmí se státi zákonem.

V latině dávalo o u v následujících třech případech:

1.) před ł + konsonans ku př.:

sulcus = ř. ὀἰκός

multa (ze starého molta) os. moltam

stultus vedle stolidus.

vult < volt ; vulgus > volgus a.t.d.

2.) před nc, ngu, mb:

uncus : ὄγκος umbo
unguis : ὄνυξ umbilicus } ὀμφαλός

3.) před r + konsonans

numerus : νόμος
umerus : ὦμος < *omesos.

Ve skupině vo dávalo o-e : vo > ve
(a sice až od dob. Scipiona mladšího)

vortere : vertere : vertumnus

vorsus : versus

voster : vester (umb. vestra ;)

vespa < * vospa = ohd. wafsa, sl. vosa

V koncovkách latinských mění se o v u

Tak ku př:

genus: γένος

legunt: φέροντι, bergtu

V staré latině toto koncové o se nemění:

consentiont, opos.

OV v latině dává av. ku př:

caveo: κοϝέω, cavus: κόοι: Höhlungen

faveo vedle starolatinského foveo,

avillus: ovis a t.d.

Nejprve přešlo -ov- v -av- ve slabikách

před příznakem (cavëre, laväre) odtud se

pak změna ta dostala i do slabik pří-

zvučných (cävus a t.d.) Změna tato na

stala kolem roku 200 před Kristem.

vo se měnilo v latině v -ve- od dob Lipi-

ona mladšího: vortere: vertere: vertumnus

[illegible]

vorsus = versus, voster: vester a t. d.

O změnách o ve slovanštině promluvili jsme při skupinách tort, tolt. Zde jen zopakujeme:

tort, tolt: csl., srb-chorv, čes. trat, tlat,
pol. trot, tlot,
polab. tort!
rus. torot, tolot.

Indoevropské ont dávalo do stsl ǫt.

zǫbъ: ǧámbhas, γόμφος,
berǫtъ: bháranti, φέροντι,
pǫto: opona.

Přistoupíme k hlásce – a.

Tato objevuje se všude celkem jednotně, jedině ve slovanštině ukazuje se místo něho o.

ákṣah	ἄξων	l. axis	got. ahsa	slov.	osъ
ánimi	ἄνεμος	„ animus	„ usanan	„	vonja
atta	ἄττα	„ atta	„ atta	„	otьcь
	ἀρόω	„ arare	„ arjan	„	orati

A v germánštině.

Ve středohorní němčině měnilo se a v e před ī (i̯), nenásledovalo-li ht, hs, nebo kons + w.

kraft ~ pl. krefti
lang ~ lengi
Attila ~ Etzel

A v slovanštině.

Zde měnilo se a v o, a jako i̯o dávalo ie, tak i původní i̯a dávalo i̯o a toto zas i̯e, jako ont dávalo ǫt, tak i ant se měnilo napřed v ont a odtud přešlo v ǫt.

a.) rybo : zmije
rybojǫ : zmijejǫ
tojo : jejǫ.

b.) ązъkъ : lit. ãnksztas, got. aggwus, lat. angor, angustus, ř. ἄγχι.

a v slovanštině se mění tedy v o a tak také prodělává ve skupinách tart, talt tytéž změny jako původní o.

a.) něm. Karl: kralъ, rus. Korolъ p. Król

b.) lat. marmor, csl. mramorъ, strus.: moromorjanъ, ř. μάρμαρος.

Zbývá nám poslední samohláska krátká: y (šva) Zvuk této hlásky nedovedeme si dobře představiti, výslovnost její leží mezi e-i. V staré indičtině y se měnilo před i v a: ahájati: dojo

pitá πατήρ pater athir, fadar.

V středohorní němčině y v přízvučných slabikách dává a zrovna tak jako ve všech ostatních idg. řečích (s výjimkou

arštiny, kde dalo i):

pitá πατήρ pater athir fadar

sthitah στατός status slaps

V nepřízvučných slabikách se mění z v germ. v μ, toto pak střídá s i:

ahd. kranuh : kranih.

Tím hotovi jsme s hláskami krátkými

Dlouhé samohlásky.

Dlouhá ē, ō, ā rozlišují jen některé jazyky, v jiných splynulo ō, ā, a ve třetích dokonce splynuly všechny tři v jednu samohlásku. Zde podáme jakýsi přehled všech tří těchto dlouhých samohlásek a uvedeme jich splynulinu zároveň s jazykem dotyčným

Tedy: ē , ō , ā : lat. řečtina.

ē , $\underbrace{\underline{\dot{u}} , \underline{\bar{o}}}_{\bar{o}}$: litevština

ē : germanština

ē a : slovanština

$\underbrace{\bar{i} \quad \bar{a}}_{\bar{a}}$: stará irština

: stind. av. peršťina.

Z přehledu tohoto vidíme, že poměrně nejvíce zachovala se ē, nejméně zachováno je dlouhé ā. Přistoupíme k jednotlivým dlouhým samohláskám.

ē.

Toto v armenštině přešlo v $\underline{i}$, v alb. v $\underline{o}$ v stvo v $\underline{\bar{i}}$, v got. $\underline{\bar{e}}$, sthn. $\underline{\bar{a}}$

da-dhāmi, τίθημι, fēci g. gadēps

lit. déti, slov. děti.

mās- μήν mēnsis g. mēna sl. něv
Ve slovanštině dává dlouhé ē po j a po
tálních konsonantech a.

ēd- ἐδ-ηδ-ώς ēdęs sl. jadz, jam

ō

Dlouhé ō ve slovanštině dává a, v a
menštině μ, v albanštině e, ve star
irštině ā.

dā-trám δίδωμι dōnum l. důti
V literštině vedle ů objevuje se někdy
vněž o: nepōtis: lat. nepōt
zmōres: lat: hemōrem
v germánštině dlouhé ō v slabikách
přízvučných zůstává, v nepřízvuč
roměž: τάων (× τάσων) g. pizō
(diser.

Poslední dlouhá samohláska ja ō

māta arm. mair, μάτηρ, l. māter

l. motē, l. mati. sthn. muoter

bhrā́tā φράτωρ, frater, g. bropar, bratrz.

V germánštině z dlouhého ā stává se v přízvučných slabikách ō (později oa, ua, uo), rovněž v nepřízvučných.

Liquidy a nosovky samohláskové.

n̥, m̥, r̥, l̥.

Je pochybno, měl-li je prajazyk, t.j. byly-li to samohláskové liquidy a nosovky, jako naše tvr, vlk, sedm a t.d. Vyskytlo se mínění, že v prajazyku nosovek takových nebylo, že při nosovkách a liquidách byl ještě vokál samohláska, ovšem jen jakási indiferentní, přičemž

při zvuk byl na nosovce a liquidě. I spor ten není podnes rozřešen, podnes proti věžnému mínění Brugmannovu o n̥ r̥ je řada učenců, kteří se drží mínění druhého: je to zejména Fortunatov a jeho žáci, ten samohlásku průvodnou označuje α, a poněvadž nebyla slabičná, označuje ji α. Jindy se označuje prostě °r, °l (Uellet) nebo ᵉr °l, někdy i yr, yl, což se metodicky nedoporučuje.

Fakta jsou tato: k mínění, že pův. bylo r̥, n̥, vedlo Brugmanna k pozorování, že vedle ei je i (λείπω - ἔλιπον), vedle eu u (φεύγω = ἔφυγον), i soudil, že obdobně vedle en bylo n̥, vedle er r̥, tedy vede k tomu úvaha, zakládající se na jevech obdobných, paralelních.

Jazyková fakta sama k závěru takovému nemutí. Samohláskové ṛ nalézáme – pokud hledíme k starým fasím jazykovým (novější mají ṛ čeština, jihosl. něm.; podobně i ṇ) ṛ jenom v jaz. stindickém; všude jinde místo toho nalézáme liq. ve spojení se samohl: arm. ar, ř. αρ, l. or, g. ur, at. d. ‡ samohláskové ṇ nenalézáme vlastně nikde, nalézáme ně samohlásku var. řeč. (a), jinde pak zase spojení samohlásky s nosovkou. lat. en, germ. un, lit. in a t. d.

Je otázka, co je původnější: stav staroindických jazyků nebo jaz. ostatních? ‡ priori je možno, že stind. ṛ se vyvinul po z pův. spojení samohl. + liq., ale je také možno, že vokál ostatních jazyků se vyvinul později na půdě těchto jaz.

z býv. r̥, n̥, při r vidíme něco podob-
ho na př. v češtině, kde vedle srna jsou s-
na, vlk - vilk ve stč. památkách i
některých dialektech.
K tomu pak přistupuje ta okolnost
že skupina vokal + liq. nebo nas. v jes-
případech je docela nepochybná - pr-
samohláskami a po případě před j-
v případech těch i ty jazyky, které j-
nak mají samohl. r nebo r̥, mají
skupinu samohlásek + liq. nebo nas.
tanúš τανύς tenuis, tenuskr-
V případech takových Brugmann p-
m̥m, n̥n, r̥r, l̥l, čímž ovšem se
nevykládá - tu nemůže být sporu o
tom, že v případech těch vedle liq-

jenž se v jednotlivých pak jazycích vyvinul ve vokál té neb oné quality. Bylo by si lze mysliti, že původně již byl všude vokál při slabičné liq. a nosovce a že zanikl v těch jazycích, kde ho dnes není. Tomu by nasvědčovala i ta okolnost, že vedle e nalézáme redukovaný vokál o i před jinými consonanty (quattuor, τεσσαρε) podle toho lze se domnívati, že také ve spojení en, er býval před r, n redukovaný vokál, a konečně i ta okolnost, že vedle r̥, l̥, m̥, n̥ bývá v těch jaz. které mají spojení vokalu + liq nebo nos., vokál ne vždy na témž místě, nýbrž také za liquidou nebo nosovkou, svědčí spíše proto, že spojení samohláskového živlu s liq. nebo nos. je původnější, neboť za

za původní ṛ, ṇ čekáme jinak stejnou střídnici; srov. slov. vьrtěti vedle grьměti podobně mьněti vedle mьznąti – vidíme samohláskový živel na tom místě, kde je také samohláska plná.

vьrtěti : vertere, grьměti : gromъ

Z toho je patrno, že je velmi nesnadno bezpečně říci, jaké bylo znění původní. Ovšem nutno i s tou možností počítat, že již v prajazyce mohlo býti obojí znění vedle sebe, asi tak, jako v češtině jsou doklady pro spojení samohlásek s liq. vedle liquid samohl.:

tepiro = tirpěti

Ostatně je celý spor celkem zbytečný, poněvadž nejde nám o to, stanoviti znění prajazykové, rekonstruovati pra-

jazyk, nýbrž jde o to, abychom stanovili, které věci si v jednotlivých případech odpovídají, a tu srovnávání nás poučuje, že v některých jazycích spojení diftho-gické vok. + liq. nebo nas. stojí na místě samohláskové liq. nebo nas. jaz. jiného – ať již původnější je znění to nebo ono; a v tom významu můžeme naznačovati $\underset{\circ}{l}$, $\underset{\circ}{r}$, $\underset{\circ}{m}$, $\underset{\circ}{n}$ na označení slabik vzniklých redukcí ze silnějšího er, el, em en, o čemž bude řeč při stupňování samohlásek.

Všeobecně třeba ještě podotknout, že v některých jaz. nejsou střídnice za toto er, el, em, en jednotné: řečt. αρ, ρα, αλ, λα, lit. ir, ur, slov. ьr, ъr,

Přistoupíme nyní k výkladům je

r̥ (l̥)

stind r̥ před samohl. = ir, ur

av. ər " " = ar

arm. ar

řec. αρ, ρα,

lat. or (ur) " " ar, před i = or, na konci slov – ur.

germ. ur, ru (splynulo s pův. u, v got. před r, h dává o (áu)

lit. ir̃, ur̃,

sl. ьr, ъr

n̥̄

stind. ā, (āu)

av. ā, au

arm. āu

ř. νᾱ

l. nā

kelt. nā

germ. un

lit. in slov. l

(atíh – νῆσσα – anās – anūt)

n̥:

árské jaz. a před i̯, u̯ samohl. am, an

arm. an " " " " ἀν

ř. α

lat. en, germ. un, lit. in sl. ę!

před samohláskou ьn (ъn)

sti matíh ř. αὐτό-ματος, lat. menti

l. atmentis, sl. pamętę. munda

m̥:

dáscá, arm. tasn, δέκα, decem, taíhun

da, deszimtas, desętę.

sátám, ἑκατόν, centum, g. hund

szimtas

Státní knihovna ČSR NÁRODNÍ KNIHOVNA v Praze

NK III 71639 -2.6.